

DOĞU ve BATI YÖNETİM BİLİMİ DÜŞÜNCESİNİN ÖNCÜLERİ MACHİAVELLİ VE NİZAMÜ'L-MÜLK ÖRNEĞİ

Abdullah YEŞİL¹

Öz

Yönetim Bilimi, hem Batı'da ve hem de Doğu'da en iyi yönetim biçimine ulaşmak için, insanların ve yönetim bilimcilerinin düşünme ve araştırma alanında yer almıştır. Günümüze kadar, yönetim düşüncesi ve bilimine ait gerek Batı'lı ve gerekse Doğu'lu birçok düşünürü ait eserler bulunmaktadır.

Bu düşünürlerin yönetim ile ilgileri zaman zaman yapılan çalışmalarda ele alınmıştır. Ancak bunlar, bazen sadece şahıs, bazen de bölge ile sınırlı kalmışlardır.

Böylece, bu çalışmada, belli oranda bu eksikliği karşılamak üzere, "Doğu ve Batı'daki Yönetim Bilimi Düşüncesinin Öncülerini", Yönetim Biliminden seçtiğimiz temel konulardaki görüş ve düşüncelerini karşılaştırmalı bir biçimde incelenerek, yönetim biliminde çalışanlara daha toplu, daha kapsamlı ve karşılaştırmalı bir bakış imkânı verilmesi amaçlanmıştır.

THE PIONEERS OF EASTERN and WESTERN MANAGEMENT SCIENCE THOUGHT: EXAMPLE OF MACHİAVELLİ and NİZAMÜ'L MÜLK

Abstract

Management Science has been an important consideration and research area for the people and the management scholars both in Western and Eastern countries as all scholars have focused on identifying how to achieve the most efficient management style. To date, it has been seen that there are many literary works and academic studies regarding management thought and science which belong to both Western and Eastern philosophers and thinkers.

Those philosophers' and thinkers' studies and literary works regarding management have been undertaken within a few studies. However, these studies have been limited with a person or a geographic region.

Thereby, in the current study, we tried to fulfill that insufficiency by investigating "The Pioneers of Eastern and Western Management Science Thought". This study aims to examine these pioneers' management science related thoughts and views comparatively and to provide a presentable, well-organized, comprehensive and comparative approach for the management science scholars .

1.GİRİŞ

1.1 Yönetim Biliminin Tanımı ve Gelişimi

Yönetim; "Belirlenmiş amaçlara ulaşmak için insanların örgütlenmesi ve bu amaçlara doğru bir işbirliğinin sağlanması, iş ve çabaların bir bütünü olarak tanımlanmaktadır" (Önal, 1995:10) Bu tanıma dayanarak, belirlenmiş bir amaç, örgütlenmiş bir insan topluluğu, belirlenen amaçlara varmada koordinasyon ve amaçlara varmak için bir çabanın gerekmesi yönetimin temel özellikleri olarak sayılabilmektedir.

Yönetim biliminin doğuşu, insanoğlunun varoluşu ile birlikte ortaya çıkmıştır. Yönetim, "İki ya da daha çok kimsenin, belli bir amaç etrafında faaliyetlerini düzenlemesinde söz konusu olmaktadır" (Simon, Smithburg ve Thompson, 1985:1-2). Bu bakımdan yönetim olgusu, Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya kadar dayandırılanlar vardır (Fişek, 1979:53). Hatta Bazıları, Allah ile insanlar arasındaki Allah-Kul ilişkisi ile yönetim olgusunun başladığını ileri sürmektedirler (Izutsu, 1975: 123-124). Nitekim bize ulaşan dini en eski kutsal metinlerde, yönetim olgusuna ilişkin olaylar da yer almaktadır (Güler, 1995:159-185). Sonuç olarak, yönetim biliminin doğuşunun insanoğlunun varoluşu ile birlikte ortaya çıktığını söylemek mümkün olmaktadır (Dinçer, 1995:20).

1.2. Çalışmanın Konusu ve Çerçevesi

İncelemenin konusu daha çok "Endüstri Devrimi Öncesi Yönetim" dönemini kapsamaktadır. Diğer bir ifadeyle de "Çağdaş Yönetim Düşüncesi" (Baransel, 1977:12) öncesi dönemi kapsamaktadır. Endüstri Devrimi öncesi dönemde yönetilmesi gereken kurumların başında ise "Devlet" (Yozgat, 1982:4) gelmektedir.

¹ Gaziantep YMMO, YMM , S.yazar, cpa_63@hotmail.com

Yönetim Bilimi düşüncesinin öğretimi genellikle Batı Yönetim Düşüncesine özgü olarak gelişmektedir. Fakat bu çalışma çerçevesinde hem Batı ve hem de Doğu Yönetim Bilim düşüncesi ele alınmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışma çerçevesinde yapılan incelemeye;

Batı'da;

1. Sokrat,
2. Platon,
3. Aristo ile başlanılıp, asıl incelemenin konusunu teşkil eden Machiavelli ile son verilecektir.

Doğu'da ise;

1. Farabi,
2. İbni Haldun,
3. İbni Teymiyye,
4. Ebu Necip Sühreverdî ile başlayıp, yine asıl inceleme alanını oluşturan Nizamü'l-Mülk ile son bulacaktır.

Yönetim bilimi düşüncesinin boşlukta doğmadığına ve yine boşluğa uzanmadığına inanıldığından; bu incelemede yönetim bilim düşüncesinin gelişimi, her düşünürün yaşadığı ve onunla birlikte var olan çerçeve içinde ele alınmaya çalışılmaktadır. Eski çağlardan günümüze dek yönetim bilimi düşüncesinin gelişim zincirinin birer halkası olduğuna inanılan düşünürlerin hepsini incelemek oldukça zaman ve kaynak gerektireceğinden, yukarıda adı geçen düşünür ve filozoflar imkânlar ölçüsünde incelenecektir.

Bu incelemede, Batılı ve Doğulu yönetim bilimcilerin görüşleri, düşünüş ve yönetim bilimine katkıları olduğuna inanılan eserlerden bir kısmı aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

1. Farabi (950), Arau Ehli'l-Medineti'l-Fadıla; es-Siyasetü'l-Medeniyye.
2. Maverdi (1058), el-Ahkamüs-Sultaniyye.
3. Nizamü'l-Mülk (1092), Siyasetname.
4. Gazali (1111), et-Tiberü'l-Mesbükfi Nasihati'l-Mülük.
5. Ebu'n-Necip Sühreverdî (1168), Nehcu's-Sülük Fi Siyaseti'l-Mülük.
6. İbn-i Teymiye (1328), es-Siyasetü's-Şer'iyye.
7. İbn-i Haldun (1405), Mukaddime.
8. Eflatun (M.Ö. 347), Devlet.
9. Aristo (M.Ö. 322), Cumhuriyet.
10. Machiavelli (1527), Hükümdar.

Bu çalışmanın asıl konusunu teşkil eden Machiavelli ve Nizamü'l-Mülk'ün görüş ve düşünceleri yönetim bilimine olan katkıları şu temel konular çerçevesinde ortaya koyulmaya çalışılacaktır;

1. İnsan unsurunun yönetimdeki konumu,
2. Amaçlara varmada tercih edilen araçlar,
3. Genel olarak yönetim.

2. DOĞU VE BATIDA YÖNETİM BİLİMİ DÜŞÜNCESİNİN ÖNCÜLERİ

Bu bölümde gerek Doğuda gerekse Batıdaki yönetim bilimi düşüncesinin yönlendiren köşe taşı konumundaki öncüleri, yönetim düşüncesine yaptıkları katkıları bakımından sınıflandırılarak incelenmeye çalışılacaktır. Herhangi bir düşünürün yönetim ile ilgili düşünceleri, yaşadığı şartları ve durumları, çağdaşı olduğu yönetim kurumlarını yansıtan ayna gibi kabul edilmektedir. Yönetimsel düşünceler; ilk bakışta, yönetim bilimcisi veya düşünürün aklının ürünü gibi görünür. Gerçekte ise; aklın, toplumun tepkimesiyle oluşan bir üründür. Bu düşünceler, yönetim bilimcisinin dile getirdiği biçimde herhangi bir toplumun geçmişi veya geleceği ile ilgili düşünce yığını oluşturur. Yönetim bilimcisi, yönetimsel olgu açısından tarafsızdır.

Yönetmel düşünce; yönetmel hayat çerçevesinde, insana ait özellikle yönetmel davranış konusundaki bakış ve düşünüşü ele almaktadır. Kısacası yönetmel olgunun incelemesiyle ilgilenmektedir. Endüstri devriminden önce, günümüzdeki gibi gelişmiş işletmeler olmadığından yönetim konusu olabilecek yegâne kuruluşlar aşağıda sıralanmıştır (Yozgat, 1982:4):

1. Aileler,
2. Dini Kurumlar,
3. Askeri Kuruluşlar,
4. Devlet.

Bu anlamda yönetmel düşünce devlet teorileri ile bağlantılıdır ve onun temeli sayılmaktadır.

Buna göre Doğu ve Batı'da gerek Nizamü'l-Mülk gerekse Machiavelli'ye kadar ortaya konan devlet teorileri; Batı'da "Site" yönetimi olarak ele alınırken; Doğu'da Farabi tarafından "Medinetül Fadıla" adlı eserde, "Şehir Site" yönetimi olarak ele alınmaktadır. Eserde hemen hemen aynı konular ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Böylece bu sınıflama dahilinde, Doğu'da ve Batı'da yönetim düşüncesi öncüleri genel başlıklar altında işlenmeye çalışılacaktır.

2.1. Doğu'da Yönetim Bilimi Düşüncesinin Öncüleri

Doğulu kaynaklar, yönetimin çeşitli alanlarında geçmişin tarihsel mirasını taşımaktadırlar. Bunların bir kısmı, "devlet yönetimi", "büro yönetimi" ve "reorganizasyon" gibi yönetimin çeşitli konularına ait araştırmaları içerirken; diğer bir kısmı da yönetimin "toplumsal", "davranışsal" ve "ideal yönetim" gibi çeşitli konuları içermektedirler.

2.1.1. Farabi

Farabi, Maveraünnehirdeki Farab'da, Vesic bölgesinde (874-950) yaşamış ve adı bu bölgeye nispet edilen, Türk asıllı büyük bir düşünürdür. Farabi, İslam düşünürleri arasında tıpkı batıda aynı adı taşıyan Aristo gibi, "mutluluk filozofu" olarak tanınmıştır. Erdemli değerler sıralamasında "mutluluğu", erdemli toplumun gerçekleştirmeye çalıştığı en yüksek değer saymıştır. Bu yüce değer, siyasi düzenle ilgili bütün kavramların çerçevesinde geliştiği ekseni oluşturmaktadır.

Farabi'nin günümüze dek ulaşan eserlerinden beş tanesi devlet yönetimi ile ilgilidir. Bu eserleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Eflatun'un Hukukunun Özeti,
2. Siyasetü'l-Medeniyye (Site Yönetimi)
3. Arau Ehli'l-Medineti'l-Fadıla (İdeal Site Vatandaşlığına Ait Görüşler)
4. Cevamiu's-Siyase (Site Toplumu).(Şirvani, 1965:47-64).

Farabi'nin yönetim düşüncesinde, Eflatun'un devlet yönetimi görüşünü benimsediği zannedilmektedir. Fakat doğrusu bunun tersidir. "Farabi fikirlerini inançlarına göre ortaya koymamıştır. Yönetim felsefesinin temellerini teşkil eden kavramların seçiminde onun bu Alem Şümül filozofluğu görülmektedir" (Bayraklı, 1983:162).

Devlet yönetim anlayışıyla ilgili olarak Bayraktar Bayraklı şu görüşü kaydetmektedir; "Biz, O'nu eski Yunan'dan aldığı fikirleri ile İran devlet anlayışını ve mensubu bulunduğu İslam Kültürünün sentezini yaptığı düşüncesine ulaştık" (Bayraklı, 1983:162). Kanaatimizce Farabi'nin düşündüğü devlet yönetimi, bütün insanları kuşatan bir yönetim biçimidir.

Farabi, kusursuz bir yönetim kavramı üzerinde durmaktadır. O'na göre; insanlar değişik ihtiyaçlarından dolayı birleşip bir araya gelmektedirler. Bunun da sonucunda, bir yönetenin yönetiminde hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar.

Farabi'ye göre, toplumda dengeli bir yönetim olması ve insanların refah içinde yaşayabilmeleri için, yöneticilerde "adil", "şefkatli", "merhametli" olarak belirttiği özelliklerin bulunması gerekmektedir. Farabi'nin yöneticide bulunmasını istediği bu özellikler, İslam'ın getirdiği evrensel kardeşlik anlayışına dayanmaktadır. Farabi, yönetim felsefesinde devletin aydınlarca idare edilmesi gerektiğini, böylece idare edilenlerin de (Astların) bilgi yönünden yükseltilebileceğini belirtir. Farabi insan gruplarını sınıflara ayırmaktadır. Köyde, şehirde, büyük semtlerde, yollarda ve konak yerlerindeki gruplar bir bütün teşkil etmezler. Bunlar şehir (site) yönetiminin hizmetindedirler. (Aydın, Şener ve Ayas, 1980:36).

Günümüzde yönetimde kullanılan “Sistem” anlayışını, Farabi’de bulmak mümkündür. Zira O’na göre yeryüzünde ikamet eden milletler, yeryüzü insanlarına ait grupları meydana getirmektedirler. Gruplar ise en geniş ve en büyük insan topluluğunu oluşturmaktadırlar. İşte bütün bunlar, gerçekte birbirleriyle iletişim halindedirler. Biri diğerinin parçasını teşkil etmektedir.

Toplumlar iyi veya kötü bir yöneticinin yönetimiyle karşı karşıyadırlar. Çünkü kanunlar ne kadar mükemmel olsa da devlet Reisi cahil olursa, yönetim kötü olmaktadır. Bunu Farabi’de şöyle görmek mümkündür:

1. Faziletli, (Bayraklı, 1983:109-110)

2. Faziletsiz (Bayraklı, 1983:109-110)

Böylece Farabi’ye göre iki türlü site (şehir toplumu) yönetimi vardır Birincisi yalnız bilginler ve faziletlilerden meydana gelir. Aydınlar ve Aristokratlar tarafından yönetilirler. Ortada yönetici seçim ile işbaşına gelir. Gerçek mutluluk bu toplumda mevcuttur. İkincisi ise gerçek bir toplumdur. Bu toplumu Farabi, faziletsiz toplum olarak nitelendirir.

O’na göre bu toplum, ihtirasın hüküm sürdüğü bir toplum veya fazilet prensiplerini bilmeyen kötü bir cemiyet ya da önceden iyi iken sonradan bozulmuş olabileceği gibi, hiçbir gayesi olmayan bozulmuş bir toplum da olabilmektedir.

Faziletsiz toplumu da bölümlere ayırmıştır. Bunlar, "İstibdat" ve "Sefahat"dir.

Farabi, “Liderlik” konusunda da araştırmalarda bulunmuş ve liderde aşağıda yazılı vasıfların olması gerektiğini savunmuştur (Şirvani, 1965:57-58).

1. Liderlerin fiziki organlarında kusursuzluk,

2. Büyük ölçüde anlayış kabiliyeti,

3. Söylenilen her şeyi hayalinde canlandırması,

4. Her şeyi akılda tutan mükemmel bir hafıza,

5. Basit delillerle meselenin aslını kavrama,

6. Öğrenme merakı,

7. Şaka yapmaktan sakınmak,

8. Arzularında, yemede, içmede ve cinsel münasebette ifrattan kaçınmak,

9. Hakikati sevmek ve yalandan nefret etmek,

10. Yürek genişliği, adalete muhabbet, kuvvet kullanmaktan ve istibattan nefret etmek,

11. Yorulmadan adaleti tevzi etme kudreti, düşündüğü şeklide yapılması gereken yapmakta hiçbir şeyden kokusu olmaması,

12. Kafi derecede servete sahip olması,

Farabi bu vasıfların bir tek insanda olmayacağını bilir. Bunun için; bu vasıflardan beş veya altı tanesine sahip olan bir insanın pekala iyi bir lider olabileceğini söylemektedir. Ancak Farabi’nin bu “Liderlik nazariyesi kendi dönemindeki yönetimde yöneticiler yukarıda sayılan özellikleri taşımadığından tatbik imkanı bulamamıştır.

Farabi’nin yaptığı; mevcut yönetimdeki zafiyetleri tahlil etmek, ideal yönetim ve liderlik vasıflarını ortaya koymak ve böylece ideal olanı, mevcut yönetime tatbik etmektir. Farabi, mükemmel yönetim yapısını insan vücuduna benzetir ve şöyle söyler: “İnsan vücudunda en baş uzvun yani kalbin en mükemmel olması lazım geldiği gibi, yönetenin veya şefin de mümkün olduğu kadar insanca kusursuz olması lazımdır” (Şirvani, 1965:55).

Farabi yönetim biçimlerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Zaruret Yönetimleri,

2. Rahat Yönetimleri,

3. Arzu Yönetimleri,

4. Diğer Yönetimler (Şirvani, 1965:55).

Bu yönetim biçimlerinin anlaşılması için aşağıda kısaca açıklamakta fayda görmekteyiz.

1. Zaruret Yönetimlerinde, yönetenin esas gayesi yönetilenlerin ihtiyaçlarını gidermektir.

2. Rahat Yönetimlerinde, yönetilenlerin arzularını, makul sınırları aşmamak şartıyla kendilerine müreffeh bir hayat temin etmektir.

3. Arzu Yönetimlerinde ise; amaç bol vasıtalarla yiyip, için neşeli olmaları için yönetilenlere lüks bir hayat temin etmektir. Yine Farabi'ye göre; "Yönetenlerin en iyisi odur ki; kendisinin ne servete ne de yükselmeye ihtiyacı vardır. Böyle iken yönetilenlere hürriyet, refah ve huzur temin eder. Kendisi icraatının ve verdiği emir ve direktiflerinin övülmesiyle yetinir. Doğu ile Batının bu konudaki anlayışları arasında kat'ı bir tezat vardır. Batıda, yönetenler ile yönetilenler arasında lazım olanı istemenin, haksızlığın düzeltilmesini talep etmekte pek çok kavgalarla karşılaştığımız halde; Doğuda yumuşamış bir şekilde buluyoruz. Sonuç olarak; mutlakiyet yönetiminde bile Avrupa yönetimlerinin birçoklarından ziyade, Doğuda yönetene karşı daha büyük bir sevgi vardır." (Şirvani, 1965:63)

Farabi'nin hükümdarı filozofla, felsefeyi de yönetim sanatı ile aynileştirmesi, beşeri hadiselerle felsefenin yanı sıra ihtiyacını kabul etmesidir. Yönetim biliminin derece ve şeref bakımından felsefeden daha aşağıda olduğunu söylemek, felsefenin yönetim bilimi ve faziletli bir hayat tarzı için gerekli olduğunu söylemek demektir. Ancak Farabi "Faziletli" yönetim sanatı ile "Faziletsiz" yönetim sanatını ayırmaktadır. Faziletsiz yönetim, faziletli yönetim sanatının evrensel kurallarına da, felsefeye de ihtiyaç duymamaktadır. Faziletsiz hükümdarlar amaçlarına-servet, haz, itibar ve iktidar gibi hayali güzelliklere ulaştıran davranışlarda kazandıkları tecrübe ile elde ettikleri yetenek ve bu tür davranışların bilgisi için gereken hissi kabiliyetin yardımı ile erişmektedirler. "Hayatlarının sabit bir amacı yoktur ve onları gerçekten iye olan şeylere cezp etmek faydasızdır." (Şirvani, 1965:64)

Öte yandan felsefe, faziletli yönetim sanatı için zorunlu olmaktan ziyade gereklidir. Bu sanatın evrensel kurallarının bilgisini verir. Şehrin yöneticisi mükemmel bir teorik felsefe bilgisine sahip olmalıdır. Çünkü ancak teorik felsefe ile, "Allah'ın kainattaki düzeninin gerçek bilgisine sahip olabilir ve O'nu örnek alabilir" (Şirvani, 1965:64). Bu bağlamda, yönetim sanatı da yalnızca teorik felsefe ile birlikte olduğu takdirde faziletli olabilecektir. Felsefe ve yönetim sanatı iki ayrı bilimdir; ancak felsefe, yönetim sanatından ilmi hukuktan üstündür. Farabi, ayrıca yönetim sanatının felsefe için gerekli olduğuna da işaret etmektedir.

Diğer yandan Farabi, insanların bir işbirliği olmadan tek başlarına yaşamlarını idame ettirebilmeleri için "yardımcı" ve "ortaklar" olarak tanımladığı insanlara ihtiyaç duyulduğunu ve yaşanan bu süreci de "devlet" olarak ifade etmektedir (Güleçyüz, 1995:250). Kanımızca burada "devlet" olarak adlandırılan süreç "yönetim" sürecidir. Farabi toplumları büyüklük itibarıyla çeşitli gruplara ayırır. "Bazı insan toplulukları geniş, bazıları orta büyüklükte, bazıları da küçüktür. Büyük toplumlar, birbirleriyle ortaklaşa yardımlaşan birçok milletten oluşur. Küçük toplum ise, şehir çapındadır. Bu üçü mükemmel toplumlardır. Şehir ise mükemmelliğin ilk kademesini temsil eder." (Güleçyüz, 1995:251). Sonuç olarak, Farabi'nin Eflatun ile yönetim felsefesine dair görüşleri arasında bazı paralellikler bulunmaktadır. Bu paralellikler özellikle Farabi'nin, insanlar arasındaki ortaklıklar, faziletli şehir, şehrin hiyerarşisi, yönetimi ve engelleri hakkındaki görüşlerinde mevcuttur. Farabi; filozof, ilk yönetici, kral, kanun koyucu ve devlet başkanını aynı anlamda değerlendirirken, Eflatun'un filozof-kralı ile ideal İslam şehrinin hükümdarı arasında bir sentez meydana getirmiştir. Bu sentez, Farabi'nin İslam siyaset felsefesine büyük katkısıdır.

1.1. İbn-i Haldun

İbn-i Haldun, bağımsız filozoflar arasında en çok dikkat çeken ve gerek İslam dünyasında gerekse dünya düşüncesi tarihinde özel bir yeri olan nadide düşünürlerimizdendir. İbn-i Haldun, (14. yy.) Yönetimsel nazariyeciler arasında ön planda yer almaya hak kazanmış müstesna bir şahsiyettir. Düşünceleri kendine özgü ve kendi alanında tektir. İslam'daki akli ve fikri hayat bir süreklilik gösterdiği, sonra gelen bilginler daha öncekileri tamamladıkları ya da onların görüşlerini devam ettirdikleri halde, İbn-i Haldun daha öncekilerin devamı değildir. İbn-i Haldun kendine has bağımsız bir bilim dalını, özgün bir düşünce sistemini yani Ümran İlmini kurmayı başarmıştır. Ne yazık ki bu konuda onun pek izleyicisi olmamıştır. Ümran ilmi, "İhtiyaçların giderilmesi ve Ünsiyet edilmesi maksadıyla şehirlere ya da köylere inmek ve yerleşmek bilgisinden ibarettir. Zira, geçinmek için yardımlaşmak insanların tabiatında mevcuttur. İnsanların bir yere yerleşip orayı şenlendirmeleri, imar edip mamur hale getirmeleri ümandır. Onların buna iten kendi cinslerinden olan diğer insanlarla yalnızlığın verdiği sıkıntıyı gidermek ve ihtiyaçları karşılamak için tabi olarak yardımlaşmaktır." (Uludağ, 1993: 52-53) şeklinde tanımlanmıştır. Ümran İlmi'nin konusu; tarih ve toplumun incelenmesi ve bunun yöntemi, fizik-çevre, iklim-insan ve toplum ilişkisi, uygar ve ilkel toplum tipleri, toplum değişmesi ve gelişmesi, nüfus meselesi ve demografi, şehir sosyolojisi ve sosyal kurumlar oluşturmaktadır (Uludağ, 1993:58-59).

Değişik inanç, düşünce ve eğilimlere sahip birçok sosyolog, tarihçi ve iktisatçı, hukukçu, siyasetçi, yönetim bilimci İbn-i Haldun'u yanlış algılamış ve kimine göre O, tarihçi; kimine göre ise siyasi düşünürdür. XIV. yy. düşünce hayatında Doğuda ve Batıda ilk defa kendisinden beş asır sonra kurulacak sosyoloji biliminin habercisi olarak tanınmaktadır (Taylan, 1991:291). Kendisinden daha çok şöhret bulan "Mukaddime" adlı eserinde sosyal ve yönetimsel

hayat hakkında ilmi ve sağlam bir metoda dayanan müşahedeler ve varlığı isabetli neticeler ile, yönetsel gelişime hakim olan prensiplerin tespit ve izahında yöneticilere ışık tutmaktadır. Avrupalı düşünürler XIV. yy.da böyle bir eserin sırrını çözebilmek için birçok çalışmalar yapmak zorunda kalmışlardır. İbn-i Haldun'un, günümüzden altı yüzyıl önce, ekonomik etmenlerin toplumsal olaylar ve toplumsal olgularında yönetim sistemleri üzerindeki etkisine eğilmiş oluşu ilginçtir. Olayların nedenlerini ve nasıllarını derinlemesine incelemiştir. Marks'tan çok önce toplumları üretim biçimlerine göre ayıran İbn-i Haldun'u bu düşünceleriyle pek çok Batılı bilim adamına kılavuzluk ettiğini görürüz. İbn-i Haldun, eseri Mukaddime'de devlet ve hanedanlık konusunda pek çok şeyler söylemekle beraber; İbn-i Haldun'un temel düşüncesini oluşturan "...Esasen çoğu zaman bedevilik hadarilikle (medeni), asabiyet mülkle sonuçlanacağı..."(Kışlalı, 1994:20) konusunda geniş tahlil ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Asabiyet kavramı, "genel olarak bir topluluğun üyelerinin hep birlikte müşterek bir değere ve bu değer uğruna her türlü fedakârlığa katlanmalarıdır."(Doğan, 1979:670). O'na göre bedevilikte görünen başkanlık, hadarilikte görülen hükümdarlık (yönetim) tarzı beşeri ümanın en belirgin özelliğidir. Yukarıda da geçtiği gibi İbn-i Haldun toplumu; "Bedevi (İlkel)" ve "Hederi (Medeni)" olmak üzere ikiye ayırmıştır. Buna göre Bedevilerde riyaset (başkanlık) denilen yönetim biçimine karşılık Hadarilerin mülk (devlet, yönetim/hükümdarlık) dediği bir yönetim şeklinden bahseder. O'na göre, bedevilerde başkan başında bulunduğu kabileyi istişare (danışma) ve ikna ederek yönetir. Kabileye yönelen ortak tehlike ve ortak problemler karşısında, kabile fertlerini başkanın (şefin) etrafında kolayca birleştirir. Kabilenin öbür fertlerinden fazla bir farkı olmayan başkanın yönetimi tabii bir yönetimdir. O'nun güce ve zora başvurup kanunları uygulaması söz konusu değildir. O, sadece gelenek, görenek ve törelere göre kabileye rehberlik eder. Fakat güçlenen riyaset (kabile reisi) bazen mülke (devlet/yönetim ve hükümdarlık) dönüşür. Buradaki mülk kavramı, bir adamın yönetimi altında olan şey şeklinde anlaşılmalıdır. Diğer bir yorumda, Sultanların hükmettikleri, sözlerini geçirdikleri ve egemen oldukları toprağa mülk, bu toprağa sahip olan kişiye melik (hükümdar) denir. Hükümdarların mülkü, onun yönetimi ve hakimiyeti altında bulunan arazi, yani memleketi ve ülkesidir. Bu topraklarda yaşayan insanlara da "raiyye" (güdülen, yönetilen) denir. Hükümdarların bunlar üzerinde iktidar hakkı vardır.

İbn-i Haldun melik-mülk kavramlarını belli bir takım kural ve yasalara dayandırdığı, bu ilişkilerin belli bir düzen içinde cereyan etmesi gerektiği ve bunların belli bir sebep ve sonuç ilişkisi olduğunu ortaya koyar. O'nun yönetim teorisi bu anlayışa dayanmaktadır. Yani ilk defa yönetim felsefesini o yapmıştır (Uludağ, 1993:89). İbn-i Haldun, devletlerin gelişmesini, bir canlı organizmaya benzetmektedir. Doğuş, gelişim, gerileme ve ölüm evrelerine sahip olduğunu belirtmektedir.

Bir hanedanlık üç kuşak devam eder ve her bir kuşağın ortalama ömrü kırk yıldır. Bunun toplamı yüz yirmi yıldır. Ona göre her kırk yılda bir neslin değiştiğini, yeni ve değişik bir döneme girildiğini, ancak yüz yirmi yıl sonraki değişim çok daha büyük olduğu görüşündedir. Yine, hanedanlıklar ve geçirdikleri dönemleri de aşağıdaki gibi ayırır: (Buna tavır teorisi denir) (Uludağ, 1993:92-98).

1. Zafer dönemi,
2. İstibdat (tek başına yönetim) ve infırat (bütün yetkileri elinde toplayan yönetim) dönemi,
3. Rahatlık ve huzur dönemi,
4. Kanaat ve barış dönemi,
5. İsrâf ve döküp saçma dönemi.

İbn-i Haldun'un şahsiyeti, yönetim düşüncesi hakkındaki yazıları üzerinde objektif delillere dayanarak bilgiler veren önemli eserlerden biri, Chicago Üniversitesi Profesörlerinden Muhsin Mehdi'nin yazdığı "İbn-i Haldun Tarih Felsefesi" (İbn-i Haldun's Philosophy of History, Allen and Urwin London 1957)dir. İbn-i Haldun yazdığı "Mukaddime" adlı eseriyle Doğulu ve Batılı birçok bilim ve düşünce adamını derinden etkilemiştir. Batılılar onu tarih filozofu ve sosyolojinin kurucusu olarak tanıdı. Montesquieu, Marks, J. J. Rousseau, Machiavel, Hobbes, Hegel, Gobineau vs. Batılı filozoflar İbn-i Haldun'dan büyük ölçüde etkilendiler (Cihangir, 1996:2). Bu eserden anlaşıldığına göre İbn-i Haldun, hocası Platon'un "Devlet" adlı eserine açıklamalar getirmiştir. Bazen şanslı ve bazen şanssız ve ölüm tehlikeleri içerisinde geçen hemen hemen yirmi yıllık (1356-1375) hareketli bir siyasi hayattan sonra, bir çöl şatosu olan "İbn-i Salemeye" çekilmiştir. Bu ihtiyari inziva yerinde, yönetsel hayattaki başarısızlıklar üzerinde uzun uzun çalışarak eserini yazmaya başlamıştır. Eserinde, tezimizde bahsettiğimiz düşüncelerden de anlaşılacağı üzere "Devlet İdaresi ve Yönetim" hakkındaki düşünceleri ana hatlarıyla klasik yönetsel teoriyi aksettirmektedir. İbn-i Haldun, Aristoteles'in "Siyaset" adlı eserinden faydalanmış, Farabi'nin "El-Medinetü'l-Fazile" eserindeki görüşlerini eleştirmiş İbn-i Sina'yı ve İbn-i Rüşd'ü inceleyerek; İbn-i Rüşd'e reddiyelerde bulunmuştur. İbn-i Haldun, insanı sosyal bir varlık olarak kabul etmiş, insanların ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamadıklarından ve varlıklarını yalnız olarak sürdüremediklerinden dolayı, toplum içinde yaşamının zorunluluğunu ortaya koymuştur. Tabii ve sosyal eğilimlerle

insan iradesinin sonucu olarak karşıladığı toplum hayatının bu ilkel şekillerini yönetimle ilgili bir nitelik olarak görmeye imkân yoktur. Yönetim ancak toplum hayatının “Medine” (Cide) denilen şekli için söz konusu olabilmektedir.

1.2. İbn-i Teymiye

İbn-i Teymiye 1236 yılında iki ilim okulundan (Atina-Harran) biri olan Harran’da doğdu. 1328 tarihinde vefat etti. İbn-i Teymiye’nin diğer adı da doğduğu yere nispet edilerek İbn-i Harrani diye anılır. “Halk arasında şöhreti ve sevgisi o kadar yüksek olmalıydı ki bu zatın cenazesinde kadın, erkek ve çocuk beş yüz bin kişi bulundu.” (Şirvani, 1965:117)

Pek çok konuda eserleri bulunmakla beraber; İbn-i Teymiye Memluk Sultanı Muhammed Bin Kalvun’a hitaben yazdığı “Siyasetü’ş Şerriye”, (Yöneten ve Yönetilenler) adlı eseri konumuza dikkat çekmektedir (Akyüz, 1985:6-7). İbn-i Teymiye bu alanda, vilayet (kamu yönetimi) tabirini, yönetim otoritesi için kullandıklarını, en büyük yöneticiden en alt seviyedeki asta kadar ki yönetim alanını kapsayan genel bir kavram olduğunu açıklamaktadır. Bu eserde İbn-i Teymiye daha çok devlet yönetimi, çalışanların unvanları, yönetim yetkisi vb. diğer yönetim konuları üzerinde durmuştur. Bu eser, H. Laoust tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Adı geçen eserde; personelin unvanları, göreve atama gibi konular incelenirken;

1. Yönetenler (Üst),
2. Yönetilenler (Ast),
3. Yönetim yetkisi incelenmiştir.

İbn-i Teymiye, emanetlerin (yönetim mevkisi) ehline verilmesi ya da yönetim literatüründe geçen şekliyle “işe göre adam” ilkesi üzerinde titizlikle durmakta olup;

1. Yöneticiliğin işe uygun olana verilmesi “işe göre adam ilkesi”,
2. Mevcutların en iyisinin istihdam zarureti “liyakat ilkesi”ni (Akyüz, 1985:43) o dönemden beri kullanmaktadır.

İbn-i Teymiye kamu yöneticisinden bulunması gereken özellikleri; kuvvet (güç yetkisi) ve emanet (güvenirlilik/güvenme) olarak belirtilmiştir (Akyüz, 1985:56). Güç yetkisinin her yönetene göre değişiklik arz edeceğini belirmiş olup; örneğin harp yöneticiliğinde; coşku, harp tecrübesi, savaş taktikleri ve savaş araç-gereçlerini kullanma gibi özellikler bulunması gerektiğini anlatmaktadır (Akyüz, 1985:56).

Ayrıca İbn-i Teymiye yönetimi bir emanet olarak görmekte ve emaneti ikiye ayırmaktadır:

1. Kamu Yönetimi,
2. Kamu Malları, (Mücahid, 1985:171).

Burada ehline verilmesi gereken en önemli emanetlerden biri, en ehliyetlinin yani mevcutların en elverişlisinin göreve getirilmesidir. Yönetim mevkisini dolduracak biri bulunmazsa, derece derece en uygun olanı getirmek gerektiğini belirtmektedir (Mücahid, 1985:172).

İbn-i Teymiye Yönetim hususunda önemli bir prensip ortaya koyar. “Yarar; güç, güvenirlik vb. istenen niteliklerin yöneticide bulunmayışı halinde, yani, tek bir kişide bu vasıflar sağlanamazsa, istenen yeterliliği gerçekleştirmek için birden fazla kişi göreve getirilir. Malların korunması, güvenirliliği; korunması ise gücü (erk) gerektirir. Diğer bir prensipte mevcutların en iyisi olduğu takdirde zaruret dolayısıyla, ehli olmayanın da göreve getirilmesi caizdir. O’na göre vacibin ancak kendisiyle tamamlanabileceği şey de vaciptir.” (Mücahid, 1985:173).

İbn-i Teymiye, güç ve güvenirlik konuları üstünde önemle durur. O’na göre güç, kamu yönetiminin temelidir. Güç, durumlara ve işlere göre farklılık gösterir. Her yönetim mevkiinde güç, o görevin niteliğine göre değişmektedir.

İbn-i Teymiye liderlik konusunda ise, liderliği; bilginler ve kamu yönetenleri olarak ikiye ayırmaktadır (Mücahid, 1985:174). İbn-i Teymiye kamu yönetenlerinin dikkatlerini çekmeleri gereken görevler olarak; Mali görevler, adaleti sağlama görevi, savaşa hazırlanma görevi, vatandaşları hazırlama ve görevleri dağıtma, devletin ekonomik görevi, dini ve ahlaki görevleri sıralamıştır (Mücahid, 1985:174).

Bütün bu anlatılanlardan çıkarılacak sonuç; İbn-i Teymiye’nin yönetim bilimi düşüncesine görev, yetki, sorumluluk, unvan vb. konular gibi pek çok konuda katkısı olduğunu görüyoruz. Onun düşüncesinin yaşadığı çağın çok ilerisinde olduğu kabul edilmektedir ve bu bağlamda; yöneticinin tayini değil seçimi, uygun yere uygun adam ilkesinden bahsedilmesi, yönetim sürecini sosyal bir olgu olarak algılaması gibi konularda yönetim bilimine katkıda bulunmuş olduğu görülmektedir.

1.3. Ebu'n Necip Sühreverdi

Düşünürümüz Sühreverdi İran'da bir kasabada 1097 yılında doğmuş ve Bağdat ve İsfahan gibi o günün ilim merkezlerinde dersler almış ve 1168 yılında vefat etmiştir. Ebu'n Necip Sühreverdi müderris unvanı ile Şam'da da dersler vermiştir. Nizamü'l-Mülk'ün kurmuş olduğu Nizamiye Medreselerinde iki yıl ders okuttuğu... (Sühreverdi, 1974:5-11). Ayrıca tüm bunların yanı sıra dikkatimizi çeken, dönemin hükümdarı olan Selahaddin Eyyubi'ye takdim ettiği; devletin iyi yönetimini içeren Nehcu's-suluk fi Siyaseti'l Müluk (Yönetenlerin Yönetimi) adlı eseri idi. Yazarın deyişle kitapta; devlet ve insanları yönetmenin usul ve esasları, yönetenlerin sahip olması gereken bilgi ve beceri, devlet yönetiminde bilinmesi gereken önemli esaslar (askerliğe ait bilgiler, vergilere ait bilgiler, orduya ve savaşa ait bilgiler), yönetenlerin sahip olması gereken huyları, devlet idaresinde istişarenin (danışma) değerli bir müessese olduğuna dair bilgiler, ordunun yönetimine ait bilgiler işlenmiştir.

Bu eseri oluşturan bölümlerin içeriklerini özet halinde aşağıdaki şekilde açıklanabilmektedir.

1. Bölümde

Yönetilenlerin karışık işlerini düzenleyecek, yönetimin çeşitli şekillerini uygulayıp devleti yönetecek, insaf sahibi adaletli bir yöneticiye ihtiyaç olduğu konularını işlemektedir. (Sühreverdi, 1974:21).

2. Bölümde

Terbiye, bir ülke yöneticisinde bulunması gereken dört özellikten biri olarak ele alınmakta ve terbiye olmadığı müddetçe yönetim ve idarenin çekeceğinden bahsetmekte ve şöyle demektedir; "Terbiye, aklın sureti olmakla; akıl terbiyeyi, yönetim aklı, devlet başkanlığı da yönetimi gerektirir. Bu kıyas sonunda devlet idaresinde terbiyenin gerekli olduğu sabit olur (Sühreverdi, 1974:23-26).

3. Bölümde

Terbiyenin prensipleri açıklanmaktadır (Sühreverdi, 1974:27-36).

4. Bölümde

Bir yönetim ya da memleket idaresinde beş temel özellik olduğunu açıklamakta;

a. Devlet Başkanının idaresi de üçe ayrılmaktadır

1. Devlet başkanlığı; otorite ve ağır başlılığın insanlar arasında doğurduğu heybet, kuvvet ve saygı.
2. Meydana gelen devlet işlerinde müstakil olarak işlerin çözümüne girişebilme ve intizam getirme özelliği,
3. Memleket işlerini halletmekte kanun hükümlerini uygulama kuvveti,

Yukarıda yazılı üç kısım otorite ve kuvvetten birincisi yönetimle, ikincisi otorite, devlet başkanının çatısında topladığı terbiye ve ruhsal meziyetlerle başarılmaktadır. Üçüncü kısım olan idare ve yönetme kuvveti ise dört kısma ayrılmaktadır; değerli ve üstün davranışlarla işlere kuvvet kazandırmak, yönetim işlerinde çözüm usulünün ortaya konması, sonuçlanmadıkça idaresi kabil olmayan işlerin aslına ermek ve kolayca çözümlenmeyecek nitelikteki işler hakkında gerekli tedbirleri getirmek.

b. Vezirlik

1. Tefviz Vezirliği; Genel olarak devlet işlerini yürütmekle görevli vezir.

2. Takyit Vezirliği; Kayıt ve şarta bağlı vezirlik.

c. Devlet başkanı idaresi altındaki tebaa'dan bahsedilmekte ve aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır.

1. Devlet başkanının hizmetinde bulunan seçkinler,
2. Halk tabakası.

d. Mallar konusunda açıklama getirmektedir

e. Memleketin dayanaklarından beşincisi korunmaktadır. Yani devleti ve milleti tehlikelere karşı korumak.(Sühreverdi, 1974:37-50)

5. Bölümde

Devlet başkanlarında bulunması gereken iyi vasıflar ve faziletler; adaletli olmak, akıllı olmak, cesur, cömert, yumuşak huylu olmak, vefalı olmak, doğru olmak, şefkat ve merhametli olmak, sabırlı olmak, affedici olmak, şükredici

olmak, yavaş hareket edici olmak, bilgili olmak, namuslu olmak, vakarlı olmak olarak sıralanmıştır (Sühreverdi, 1974:52-94).

6. Bölümde

Devlet başkanları için kaçınılması gereken çirkin özellikleri aşağıdaki gibi sıralamıştır (Sühreverdi, 1974:95-140) bu özellikler, zulüm, bilgisizlik, cimrilik, israf, sözünde durmamak, yalancılık, gıybet, hiddet, kendini beğenmek, çekememezlik, acelecilik, şakacılık, gülmek (gereğinden fazla) ahdi bozmamak (söz ve antlaşmalarına riayet etmemek) olarak belirtilmiştir.

7. Bölümde

Devlet adamlarının mertebelerini aşağıdaki gibi açıklar;

1. Tabaka: Askerler ve henüz derece elde edemeyen çalışanlar,

2. Tabaka: Askeri zabıtlardan ve sair devlet hizmetinde bulunanlar,

3. Tabaka: Serasker, vezirler, büyük adamlar, bilginler, kadılar şeklinde derecelendirmiştir (Sühreverdi, 1974:141-144)

8. Bölümde

Danışmanın önemi açıklanmaktadır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ve hadislerden örnekler ortaya konmaktadır (Sühreverdi, 1974:147-149).

9. Bölümde

Danışmanların nitelikleri, anlayışlı ve zeki olmak, güvenilir olmak, doğru sözlü olmak, çekememezlik ve benlik duygularının peşinde koşmamak, istişare edilen ve diğer insanlar arasında düşmanlık yaratmamak, nefsanî istekleri engelleyebilmek, devletin ileri gelenlerinden, kültür ve yetenekleri ile seçkinler arasına yükselebilmüş kişilerden olmak olarak sıralanmıştır (Sühreverdi, 1974:151-176).

10. Bölümde

Devlet başkanlarının idare ve siyasette sekiz şeye benzemeleri iyi olur demiştir ve bu sekiz şeyi; yağmur, güneş, ay, rüzgar, ateş, su, yeryüzü, ölüm, şeklinde açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:177-192)

11. Bölümde

Yapılan zulümlerin giderilmesi için hükümdarın divan tertip etmesini açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:193-197)

12. Bölümde

Devlet başkanının huzurunda sohbet adabını açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:199-202)

13. Bölümde

Hükümdara karşı düşman ve çekemeyenler tarafından gelmesi muhtemel olan hile yollarının bilinmesi gerektiğini açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:203-208)

14. Bölümde

Orduyu idare ve askerleri yönetmenin prensiplerini açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:209-215)

15. Bölümde

Askerin yapması gereken hareketleri ve savaş yöntemlerini açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:2017-221)

16. Bölümde

Düşmanlara karşı sabretmenin gerekliliğini anlatmaktadır. (Sühreverdi, 1974:223-230)

17. Bölümde

Toplum düzenini bozanlara karşı ne tür yaptırımlar uygulanması gerektiğini açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:231-237)

18. Bölümde

Savaş sonrasında ele geçen ganimetlerin nasıl paylaşılması gerektiğini açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:239-240)

19. Bölümde

Müslüman ordusunun savaştan döndüğünde güzel olan davranışların neler olduğunu açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:241-242)

20. Bölümde

Alimlerin nasihatlerinin dinlenilmesi gerektiğini açıklamaktadır. (Sühreverdi, 1974:243-244)

2. Batıda Yönetim Bilimi Düşüncesinin Öncüleri

Devlet yönetimi hakkında ilk defa ayrıntılı çalışmalar yapan ve bu konuda İslam Filozoflarını ve dolayısıyla “Siyasetname”leri de etkileyen Platon ve Aristo’nun genel olarak Batı Medeniyetinin bu konudaki düşüncelerine kısaca değindikten sonra ilgili filozoflar ele alınmaya çalışılacaktır. Aslında Batı Medeniyetinin temellerini de Platon ve Aristo’nun düşüncelerinde görmek mümkündür. Dolayısıyla Platon ve Aristo’dan önce bu konuda batıda gözle görülür eserlere rastlanılmamaktadır. Böylece, bu çalışmada, direkt olarak ilgili filozoflar ele alındığında, Batı Medeniyetinde de yönetim bilimi düşüncesinin oluşumdaki katkısı da görülmüş olabilecektir.

2.1. Sokrates

M.Ö. 4-5 yüzyıllar arasında yaşayan Sokrates, polislin Sofistler tarafından sarsılan otoritesini güçlendirme çabasına giren bir düşünürdür. Sokrates’in yazılı olarak eserleri yoktur. Görüşleri Platon’un diyaloglarından, Ksenophon’un eserlerine ve Sokrates’in görüşlerini derleyen eserlerinden öğreniyoruz. Platon çoğu kez kendi görüşlerini de Sokrates’in ağzından savunmaya gittikleri, bu nedenle Sokrates’in gerçek görüşlerini Platon’un görüşlerinden ayrılabilmesi güç olduğu bilinmektedir. Platon’un hangi diyaloglarında doğrudan doğruya Sokrates’in görüşlerini aktirdiği de günümüzde artık bilimsel yöntemle belirlenmiştir (Şenel, 1968:150-152). Sokrates, dünya ile değil, insanla ve toplum sorunlarıyla ilgilenmiş, “Bildiğim tek şey, hiçbir şey bilmediğimdir.”(Şenel, 1968:160) derken tüm değerleri şüphyle karşılamış, erdemin doğuştan kazanılan bir yetenek olmadığını, öğretilbilir ve öğrenilebilir bir yetenek olduğunu Sofistlere anlatmıştır. Sokrates'e göre erdem, iyiyi kötüden, doğruyu yanlış olandan ayırabilme yeteneğidir. Bu ayrımı yapabilmek için iyi ve kötünün ne olduğunu bilmek gerekir, yani erdem, bilgidir. Öyleyse iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın ne olduğu, ne olmadığı öğretilirse, öğrenilirse; herkes erdemli olabilir. Erdem, mutlu olmanın bilgisidir. Şüphesiz bu konuda bazıları doğuştan daha yeteneklidir; erdem, bir ölçüde kalımsaldır ama eğitim ve öğrenimle her insan kendini kabul ettirebileceği bir yere de gelebilecektir.

Sokrates, yasaları da yazılı olan ve yazılı olmayan yasalar olarak ikiye ayırmıştır. Yazılı yasalar, toplumu yönetenlerin yaptıkları yasalardır; yazılı olmayanlar ise, genel ahlak ilkelerinin oluşturduğu kurallardır. Kişi, her iki yasaya da uymak zorundadır. Genel ahlak ilkelerine uygun olmasa dahi yasalara uyulacaktır. İyi bir yurttaşın çevresine kötü örnek olmamak, kötülere istediklerinde yasaları çiğneme cesaretini vermemek için tüm yasalara saygılı olmak gerekir. Ancak bu yasalara, yönetenler de yönetilenler kadar uyacaktır.

2.2. Platon

M.Ö. 427-347 yılları arasında yaşamış, yönetim kavramının öncülerinden biri olarak addetmek gerekmektedir. Platon, “Devlet” adlı eserinde, bütün insanlık için örnek olacak ideal bir yönetim düzenine, bir devletin yönetim esaslarını açıklamaktadır. Bir farazi olarak düşünülen bu devlet yönetim sistemi, adalet ve erdem üzerine kurulmuş olup ferde değil; toplumsal bütüne önem veren ilkelere dayanmaktadır. Eserde en önemli prensip de öğretimin başta yönlendirici fonksiyon olarak ele alınmasıdır. Böyle bir devlette, bilim ve bilim adamına değer verilmekte, hatta yöneticiler filozof, filozoflar hükümdar olmadıkça, ideal bir yönetim ve devletin meydana gelebileceği ileri sürülmektedir (Göze, 1989:27).

Platon’a göre, toplumda yöneten ve yönetilen iki sınıf bulunmaktadır. Bilgili, adaletli ve erdemli kişiler yönetimi ele almalı ya da yönetene yardım etmelidir. Ayrıca seçkin (ekâbirler) insanlar yönetilenlere de yol gösterirler; onları her türlü aşırı davranışlardan korurlar, taşkınlıkları yatıştırırlar. Bilgi, iyi bir eğitimle elde edilebilir. Adalet, kendine teslim edilen emaneti korumak, nefesine hakim olmak demektir. Erdem ise, ruh sağlığı ve güzelliğinden başka bir şey değildir. Kötülük ise, ruhun hastalığı ve çirkinliğidir.

Yöneten, kendi işine geleni değil; yönettiği halkın yararını gözetmeli ve onun işine uygun olanı yapmalıdır. “Çoban güttüğü sürüyü besler. Hükümdar ise halkı gözetir ve yönetir.” (Göze, 1989:27) İnsanların da bir çobanı vardır. Yönetmek ve hüküm sürmek hükümdara aittir. Ancak halk tarafından kabul edilmiş bir hükümet ile kötü yönetimi birbirinden ayırmak gerekir.

Platon devletleri yönetim şekillerine göre aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Monarşi,
2. Aristokrasi,
3. Tiranlık,
4. Oligarşi,
5. Demokrasi.

Tek kişinin yönetimi olan Monarşi ile, birden fazla kişilerin yönetimi olan Aristokrasi, bir sayılır. Platon'a göre en iyi yönetim budur. Monarşi soysuzlaşınca "Tiranlık"a dönüşür ki; bu da en kötü yönetimdir. Aristokrasi'nin çökmesi ise Oligarşi'ye ve de demokrasiye yol açar. Oligarşi, kendi çıkarlarını düşünen belli grupların, zengin tüccarların egemenliğidir. Demokrasi ise, "Avam (Demos)" denilen halk yönetimidir (Göze, 1989:28-29).

Platon'a göre; yönetim, güç bir sanattır ve Demokrasi rejiminde uygulanmaz. Onu ancak bir ya da sınırlı birkaç kişiye bırakmak doğru olur. Bu tür yönetimlerde hükümdar, ihtiyaca göre kanunlar değiştirebilir. Aslında iyi yönetilen bir devlette, kanunun anlamı yoktur. Her zaman iyi yönetim kurmak mümkün olmadığına göre; kanun, keyfi yönetimi önlemek, gelenek ve görenekleri korumak için gereklidir. Platon ilk çağ filozofları arasında, eserlerinin tamamı günümüze kadar ulaşan ilk filozof olarak bilinmektedir. Platon, yönetimle ilgili düşüncelerini "Devlet" adlı eserinde açıklamaktadır (Eyyüboğlu ve Cimcaz. 1971:27).

Platon'un düşünce ve felsefesini üç bölüme ayırmak mümkündür;

1. İdealar nazariyesi ve antolojisi,
2. Ruhun ölmezliği fikri,
3. Devlet-Yönetim hakimiyeti düşünceleri.

Platon, devleti birlikte yaşayan insanların bir toplamı olarak değil; aksine o devleti insan gibi bir organizma olarak kabul eder. Birey, içinde yaşadığı yönetimin özelliklerini taşır. Mükemmel yönetimler, mükemmel insanlar yetiştirir. Mükemmel ve adil olmayan kötü devletler de kötü ve noksan insanlar yetiştirirler. Örneği; şerefli yaşamayı ön planda tutan bir yönetimdeki insan, şan ve şerefi en önemli fazilet olarak kabul eder. Baskı uygulayan bir yönetimin fertleri de köle ruhlu olurlar (Cranston, 1995:11-21).

Platon, bütün yönetim şekillerinin eksiklerini gösterdikten sonra, kendi ideal devlet/yönetim şeklini ileri sürer. Her şeyin idealini göstermeye niyetli olan filozof, devlet/yönetim düşüncesinde de bu prensipten hareketle vazifesini bilen fertleri yetiştirecek olan ideal devlet/yönetim şeklini aşağıdaki gibi anlatmaktadır (Cranston, 1995:11-21):

1. İşçiler zümresi: Bunlar, hayatın devamı için lazım olan işleri yapanlar olarak tanımlanır. Bedenle çalışan bu sınıf; tarımla uğraşanlar, işçiler ve sanat erbabından meydana gelirler.

2. Muharıpler ve Bekçiler: Bunlar devleti dışarıdan gelebilecek olan tehlikelere karşı korur. İçeride asayiş ve emniyeti sağlar. Bu önemli görevleri yapabilmeleri için yönetimin mahiyetini çok iyi bilmeleri gerekir. Bu grubun sahip olması gereken faziletler, cesaret ve adalettir.

3. Yöneticiler Zümresi: Bunlar savaşçılar ve bekçiler arasında yetişen ve belli bir seçimle seçilen kişilerden oluşurlar. Devlette en yüksek mevkiyi işgal eden bu grup, devletin birliğini ve gücünü koruma gayesine yönelik olmak şartıyla mutlak bir otoriteye sahiptirler. Bunlar savaşçılar arasından seçildiği gibi, bunlar ek olarak da filozof olmaları, bir filozofun özelliklerine sahip olmaları gerektiğini açıklar. Platon'a göre ancak felsefe tahsili görmüş filozofların yönetici oldukları zaman ancak ideal devlet/yönetim gerçekleşir. Devleti bir tek kişi değil; bir idareciler grubu yönetecektir. Savaşçılar gibi bunların da şahsi aileleri, mülkleri ve servetleri olmayacaktır (Göze, 1989:17-37).

Sonuç olarak Platon'u ideal yönetiminde üç grup bulunur;

1. İşçiler zümresinin fazileti, çalışmak ve itaat etmektir.
2. Savaşçıların fazileti cesarettir.
3. Yöneticilerin ise hükmetmektir.

Platon, ideal yönetim tasarlarırken gerçek bir devletin mahiyetini düşünmemiş, sadece bir düşünce olarak tasarlamıştır. Bu çeşit düşünceye daha sonra "Utopie" denmiştir. Platon, daha sonra hayatta edindiği tecrübelerini yazdığı "Kanunlar" adlı eserinde, ideal devlet fikrinde değişiklikler yapmıştır. Yeni bir devlet düşüncesi oluşturmuş, burada "İlkel sosyalist devlet" fikrinden vazgeçmiş, "savaşçı ve idarecilerin aile ve mülk edinmemeleri" fikrinin insan fitratına uygun olmadığını görmüştür. Öte yandan devletin bir filozof grubunun değil de kanunlarla idare edilmesi

gerektiği fikrini savunmaya başlamıştır. İdeal devlet planındaki ilmin ve ideal sisteminin yerini, üstün bir kuvvet olarak, din almıştır. Din, toplumu nizama sokan bir kuvvettir. Platon Atina’da kendisinin kurduğu Akademia’da kırk yıla yakın bir zaman çalışmasını sürdürmüştür.

2.3. Aristo

Aristo’nun fikirlerini, batı düşüncesinin hayati bir parçası olarak değerlendirmek gerekmektedir. Aristo yirmi yılı aşkın bir zaman boyunca Platon ile birlikte çeşitli tartışma ve çalışmalar yapmıştır (Göze, 1989:38). Aristo’nun pek çok eseri vardır. Fakat bizi en çok ilgilendiren “Politika” adlı eseri olacaktır. Çünkü bu eserde Yunan sitesindeki “polis düzeninin çöküş nedenleri ve nasıl bu çöküş durdurulur” çözümleri sıralanmaktadır. Aristo, bu polis düzeninin sonsuza dek yaşaması gereken ideal bir devlet yönetimi olarak gördüğünden, bu düzenin kurtarılmasının gerekli ve zorunlu olduğunu savunmaktadır.

Aristo’ya göre, ideal toplum yönetimi polis yönetimidir(O dönemdeki yönetimin adı (Göze, 1989:38). Aristo, insanı sosyal bir yaratık olarak kabul eder. Polis aile, kabile, köy gibi aşamalardan geçerek insanlığın ulaşabileceği son uygarlık basamağıdır. Polis, doğal ve zorunlu bir gelişmenin sonucudur. Kendi kendine yönetme özelliğine sahip, mükemmel bir toplumdur ve aile, kabile, köy gibi tüm diğer topluluklar Polis’e bağlıdır. Ne var ki, polis bu toplulukların bir toplamı niteliğinde de değildir. Polis kendini oluşturan bu parçalardan önce vardır ve bu parçalar ancak polis içinde gerçek amaçlarına ulaşabilirler. “Çünkü bütün parçalardan önce gelmelidir.” (Göze, 1989:39) demektedir. Aristo’ya göre iyi yurttaş yönetmeyi ve yönetilmeyi iyi bilen kişidir. İyi yurttaşın hem yönetme hem yönetilme bilgi ve yeteneği olması gerekir; bu ise özgürlerin özgürler tarafından yönetilmesidir.

Aristo, hocasının savunduğunun aksine tek bir yönetim biçiminin geçerli olmayacağını belirtir. Değişik ve çeşitli yönetim biçimlerini öngörür ve bunları inceler. O’na göre yönetimleri ayırımı sağlayan niteliklerden biri Nicelik Kriteri’dir. Devleti; bir kişi, bir azınlık ya da çoğunluk yönetebilir. Ancak Nicelik Kriteri ile birlikte ikinci bir kriter de göz önünde tutulmalıdır. Bu ikinci kriter yönetimin niteliği ile ilgilidir. Herkesin iyiliğini sağlamaya çalışan yönetimler, iyi ya da adil yönetimlerdir.

Yönetim ya bir kişinin ya bir azınlığın ya da çoğunluğun elindedir. Tek kişi, azınlık ya da çoğunluk ortak amacı sağlama hedefine yönelerek devleti yönettiklerinde, bu yönetimler iyi, adil yönetim sayılacaktır. Ortak iyilik amacına yönelik tek kişinin yönetimi Monarşi; ahlak sahibi, erdemli kişilerin oluşturduğu bir azınlığın yönetimi Aristokrasi; tüm topluluğun iyiliği için çoğunluğun yönetimi ise Politeia’dır (Tuncay, 1971:81-82).

Bu iyi yönetimlerden sapmalar da Tiran’ı, Oligarşi, Demogoji yönetimlerini ortaya çıkarır. Tirani; tek kişinin kendi çıkarları için toplumu yönetmesidir. Oligarşi; varlıklı bir azınlığın kendi çıkarları için toplumu yönetmesidir. Demogoji ise; yoksulların çıkarı için yönetimdir. Aristo, değişik ve çeşitli yönetim biçimlerinin nedenini; her devletin değişik ve çeşitli unsurlardan oluşmasında bulur. Devleti oluşturan insanlar, zorunlu olarak bir kısmı zengin bir kısmı fakir, bazıları da orta hallidir. Toplumdaki bu çeşitli gruplardan bazen, hepsi iktidara katılır, bazen de iktidar, bu gruplardan birinin ayrıcalığı olur, bu durum da değişik yönetim biçimleri ortaya çıkar. Bu yönetim biçimleri:

- a. Monarşi ya da krallık yönetimi; tek kişinin yasalara uygun biçimde yönetimidir.
- b. Aristokrasinin temeli erdemliliklidir. Her yönden en iyilerin, en mükemmel, en seçkin, dengeli, uyumlu kişilerin yönetimidir.
- c. Cumhuriyet; Politeia, oligarşinin ve demokrasinin iyi yönlerini birleştiren bir yönetimdir.
- d. Tirani-Zorba yönetimi; Tirani’de monarşi gibi tek kişinin yönetimidir. Ancak tiran yani zorba yasalara uymadan toplumu kendi çıkarı doğrultusunda yönetir.
- e. Oligarşi; oligarşinin yön verici ilkesi servettir. Oligarşi, birden fazla kişinin yönetimidir. Yönetici kadrosu birkaç kişiden oluşur.
- f. Demokrasi; özgür olan ve varlıklı olmayanlar çoğunluğu oluşturarak yönetimi ellerine alırlarsa bu yönetim demokrasi olur. (Tuncay, 1971:97-125).

Bundan başka Aristo, yönetimlere son veren, kazanç ve saygınlık hırsı, korku ve iktidarın kötüye kullanılması gibi kişisel, özel ve genel başka nedenler de bulunabileceğini ifade etmiştir. İktidardaki kişi ya da kişiler toplum üyelerine acımasız davranırlar, yerli yersiz baskı yaparlarsa, kendilerine aşırı kazanç sağlamaktan başka tutkuları olmazsa çoğu kez bu durumda toplum devrimlere sürüklenmektedir. (Tuncay, 1971:143-144).

Öte yandan Aristo, “başkalarına şeref ödülleri verildiğini ve kendilerinin alçaltıldığını görenler hemen devrim yanlısı olurlar” (Tuncay, 1971:143-144) demektedir. Şeref ve şan da hak edilenin tersine dağıtıldı mı devrime neden olabilir. Korku da hem yönetenler hem de yönetilenler için söz konusu olabilir. Kendilerini tehlikede gören ve her ne

pahasına olursa olsun iktidarı bırakmamak amacıyla olan yöneticiler rahatlıkla şiddete başvururlar. Cezalandırılmaktan, hesap sorulmasından korkan yönetilenler de hükümetleri devirmeye kalkabilirler. (Tuncay, 1971:144-147).

İnsanları aşağılayan tutum ve davranışlarda devrim ve iç savaflara neden olabilir. Yönetimlerde değişiklikler şiddete başvurmadan da gerçekleşebilir. Kulis faaliyetleri, entrikalar ya da bir kısım insanların uyuşukluğu da değişikliklere neden olabilir, örneğin en başarılı adayların, en çok kapı kapı gezerek, propaganda yapanlar olduğu anlaşılmış ve seçim yerine ad çekme sisteminin uygulaması yoluna gidilmiştir. Çoğu kez de yeterince uyanık davranılmadığı için, yönetime karşı olanlar toplumda kilit noktalarına geçebilme olanağı bulmuştur ve yönetimlerin yıkılmasına neden olmuşlardır.

Ülkenin konumu da devletin birliği için elverişli olmayabilir ve devletin parçalanma nedeni olabilir. Aristo devrimlerin, önemli ve büyük sorunlar olduğunu, ancak küçük vesilelerin devrimlerin patlak vermesine neden olacağını söylemiştir (Tuncay, 1971:147-150). Devlet hakkındaki düşüncelerini tamamen gözleme dayandıran Aristo, devleti meydana getiren halk tabakalarını ikiye ayırır. Bunlar vatandaşlık hakkına sahip olan hür kişilerle, bu hakka sahip olmayan kölelerdir. Aristo, köleliği gayet tabii bir olay ve sosyal bir kurum olarak kabul eder. Ona göre, insanların bir kısmı doğuştan köle, diğer bir kısmı da yöne doğuştan hür vatandaş olarak yaratılmıştır. Köleler ağır işleri yapmaya kabiliyetli ve bedence güçlü oldukları halde, kendi kendilerini idare etmekten acizdirler. Onları akıl bakımından kendilerinden üstün olan kimseler idare eder.

III. MACHİAVELLİ VE NİZAMÜ'L-MÜLK ÖRNEĞİ

Çalışmamızın bu bölümünde, Machiavelli ve Nizamü'l-Mülk kısaca özgeçmişlerinden ve düşüncelerinden bahsettikten sonra yaşamış oldukları çağ, çevresi ve dönemin koşulları ortaya koyularak;

1. İnsan unsurunun yönetimdeki konumu,
2. Amaçlara varmada tercih edilen araçlar,
3. Genel olarak yönetim konularını, yani yönetim biliminin çerçevesinde adı geçen düşünürlerin görüşleri, ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Belli bazı dönemler hariç hükümdar (yönetici) yeryüzünde Allah'ın gölgesi (halifesi) halk (yönetilenler) ise hükümdarın azat kabul etmez kölesi sayılmıştır. Bu nedenle yönetilen ve yönetici, iki karşıt kutup gibi birbirinden ayrı yaşamış, felaket ve sevinç zamanları hariç birbirilerinin duygu ve düşüncelerinden yarı kalmışlardır. Halk ve hükümdarların arasını açan, saltanatın merkezi olan saray çevresindeki asalaklar ve ihtiraslarına düşkün memurlardır. Bunlar, sözleri ve davranışlarıyla hükümdarların istibdadına ortam hazırlamışlardır. Hükümdarlar da işittikleri sözlere aldanarak zulümleri artırmışlardır. Bu şekilde halk, adaleti hükümdarlar zamanında rahatça yaşarken, zalimlerin yönetimi altında, insan haklarından yoksun, sanki bir sürü gibi yaşamışlardır.

Bundan dolayıdır ki, asırlar boyunca yönetilenin tek dileği adalet olmuştur. Bu adalet, sadece vezirlerin, kadıların, kudret sahibi devlet adamlarının ve seraskerlerin haksız işlemlerinden, zulümlerinden korunabilmek anlamına gelmiştir. Bu adaleti halk, sosyal adaleti hiçbir zaman düşünmemiş, kudret sahiplerinin üstünlüğünü tabii görmüş, toplumsal eşitliği aramamış, her şeyi "sözü kanun" olan hükümdardan bekleye durmuştur.

İşte, halkın dert ve ızdırabını gören fikir ve düşünce adamları, bu isteği dile getirerek, her fırsatta hükümdarlara, vezirlere, seraskerlere adaleti tavsiye etmişler ve adalet olmadan saltanatın (otoritenin) dayanaktan yoksul olacağını anlatmaya çalışmışlardır. Bu amaçlarla eserler yazmışlardır. Yönetimsel ve sosyolojik bakımdan önemli olan bu eserler siyasetnameler olarak adlandırılmıştır.

Siyasetname, siyasetle, devlet yönetimiyle ilgili eser demektir. Siyasetnameler, esas konu olarak Devlet Yönetimini ele aldığına, bütün güç ve yetki de hükümdarda olduğuna göre; hükümdarlar için yazılmış eserler olmaktadır. Siyasetnamelerde hükümdarlarda bulunması gereken nitelikler, saltanatın esasları ve şartları anlatılır. Zamanın anlayış ve inancına göre en uygun örgüt nasıl olması gerektiği, bu amaca hangi yollarla ulaşılabileceği gösterilir. Halkın durumu, toplumun hali anlatılarak hükümdarlara öğütler verilir. Kötü yönetimin zararlı sonuçları açıklanır. Bu tür çalışmalar, Doğuda çok eskiden beri mevcuttur. Sasanilerin son zamanlarında, hükümdarlara öğütler veren kitapları Andarname, Pandname adı altında yaygın idi. Tansar'ın Mektubu, Buzurc Mihr Risalesi bunların başında gelir. İslam'dan sonra, bu eserler (İran-Hint) Arapçaya aktarılmıştır. Bunların başında Abdullah İbn Mukaffa'nın, miladi 750 yıllarında çevirdiği "**Kelile ve Dinme**" adlı eseri gelmektedir. Sanskritçe olan eserin adı, "**Pañçatantra**"dır. Pañçatantra, siyaset ve devlet yönetimi ile ilgili bir kitaptır. Yazar fikirlerini bize masallar içinde sunmuştur. Devlet yönetimi ve ahlak üzerine, hakimane düsturlar, Eski Hint'te, en çok Kautiliya adına bağlanır. Pañçatantra yazarı da O'nu anmaktadır. Eser, Hüsrev Nuşrivan devrinde Pehleviceye çevrilmiştir.

Doğuda bu gibi gelişmelere karşılık, Batı da bu alanda bir hayli eser mevcuttur. Bilhassa yunanlı tarihçi ve düşünürler bu konuda epece eserler vermiştir. Daha önceki bölümlerde anlatılmış olmakla beraber Aristo, Eflatun gibi yazarlar, demokrasi, diktatörlük vb. hükümet şekillerini ele almıştır.

Bunlardan ayrı, genellikle öğüt verici mahiyette bulunan Fabl yazarı Aesop (M.Ö. 620-560), la Fontaine (1621-1695), Fenelon (ö. 1715) (Les Aventures de Telemaque) ve en önemlisi Niccola Machiavelli'dir.

Machiavelli'n üzerinde önemli durulan ve gelecek yüzyıllarda da siyaset (yönetim) düşüncesini etkileyeceği kabul edilen ve aynı zamanda değişik yorum ve eleştirilere yol açan "Prens" ya da "Hükümdar" adlı eserdir. Bu eserinde Machiavelli, devletlerin;

1. Cumhuriyet,
2. Prenslükler biçiminde yönetildiklerini söyler.

İşte adı geçen eserin konusunun "prenslükleri" incelemek olduğu belirtir. Bu devlet yönetiminin (prenslüklerin) özelliklerini de gerek "yöneticiler" ve gerekse "yönetilenler" açısından çeşitli yönleri ile açıklar.

İslam'ım doğuşu ile birlikte gerek Kur'an-ı kerim ve gerekse Hadislerde;

1. Ulu'l-Emr
2. İtaat,
3. Adalet,
4. Doğruluk,
5. Hakkaniyet,
6. Hukuk,
7. Halka güzel muamele,
8. Rüşvetin reddi,
9. Fenalığın giderilmesi,
10. Mazlumların korunması vb.

başkaca pek çok konuda din ve dünya işlerine ait yönetimle ilgili pek çok hüküm mevcuttur. Burada İslam'ı dışarıdan etkileyen iki görüş vardır;

1. Batı düşüncesinin İslam Dünyasındaki Yönetim Düşünürlerine olan etkisi; yani Eflatun ve Aristo'dan etkilenen düşünürler.
2. İranlı düşünürlerin etkisinde kalan düşünürlerdir. Bunların örnekleri de Doğu (İran-Hint) literatürüdür. Burada zikredilmesi gereken eserler;

- İbn Makafa'nın Kelile ve Dimn'si,
- Cahız'ın Kitabü't Tac'ı,
- Keykabus'un Kabus-Name'si,
- Nihayet en önemlisi Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname'si gelmektedir.

1. Machiavelli'nin Yönetim Anlayışı

Niccola Machiavelli (1469-1527) tarihlerinde yaşamıştır. O dönemde İtalya Cumhuriyeti olarak sadece bir Floransa ve Venedik kalmıştı. İtalya ismi bir siyasal birlikten ziyade, bir coğrafik kavramı anlatıyordu. Machiavelli 1498 yılından 1512 yılına kadar Floransa Cumhuriyetinin hizmetinde çalışmıştır. İşine çok düşküdü ve kısa zamanda Devlet Başkanı Soderin'in dikkatini çekti, yakını oldu ve temsilcisi olarak yurtdışına gönderildi. Madicis'ler, Kardinalin aracılı ve İspanya'nın yardımıyla 1512 yılında iktidarı ele geçince Machiavelli'in işine son vermişlerdir (Machiavelli, 1984:7-8). Machiavelli ise, yönetim işlerine olan özlemi içinde yaşamaya çalışırken kendisini bu dönemde okumaya ve yazmaya vermiştir.

1.1 İnsan Unsurunun Yönetimdeki Konumu

Machiavelli insana hep kuşku ile yaklaşmıştır. Bunu şu açıklamada bulmak mümkündür: "...burada bu sorun çıkmaktadır: Korkulan bir insan olmaksızın sevilen bir insan olmak mı, yoksa sevilen bir insan olmaksızın korkulan bir

insan olmak mı daha iyidir? Buna cevap olarak, hem sevilen hem de korkulan bir insan olmak gerekir, derim. Fakat bu iki özelliği bir arada bulundurmaya güç olduğundan birisinden vazgeçmek gerekirse korkulan bir insan olmak daha iyidir, derim. Çünkü insanlar genellikle nankör, değişken, ikiyüzlü, tehlikeden kaçan, çıkarlarına hasis yaratılmışlardır. Kendilerine iyilik yaptıkça sizlerledirler. Onlara ihtiyacınız olmadığı zaman, yukarıda söylediğim gibi, kanlarını, mallarını, canlarını, çocuklarını size adarlar. Fakat tehlike baş gösterince herkes ortadan kaybolur. Sadece onların sözlerine dayanan bir hükümdar, başka önlemler almadığından yok olup gider. Çünkü onların dostluğu para gücü ile kazanılmıştır, gönül yüceliği ile değil. Bu dostluklar hak edilir ama kullanılmaz; bir ihtiyaç halinde bunlara dayanılmaz. İnsanlar, sevilen kişinin şiddetinden çok korkulan kişilerin şiddetinden çekinirler. Çünkü insanlar, yaratılıştan kötü oldukları için bir çıkar karşısında sevgi bağları yok olur. Oysa korku ile bağlanmış insanlar ceza tehdidi altında oldukları için bu bağlar hiçbir zaman onların yakasını bırakmaz...”(Machiavelli, 1984:80).

Machiavelli, insan topluluklarında bu ya da şu yönetim biçiminin uygulanmasını rastlantı olarak görür. Nitekim bunu şöyle ifade etmektedir: “İlk çağlarda insan sayısının az olduğu, birbirlerinden ayrı ve hayvan gibi yaşamışlardır. Sayıları artınca aralarında ister istemez bir yakınlaşma olmuş ve biri diğerine yok etmemek için en güçlü ve en yürekliyi yönetici olarak seçmiştir. İyi ve kötü ayrımı bu zamanda ortaya çıkıyor. Kendisine iyilik yapılanın bir kötülükle karşılık verdiğini görüyoruz.” der. İşte Machiavelli insana bakışı aşağı yukarı bu doğrultudadır. Bu da Machiavelli’in insana bakışı ile Klasik Yönetim düşüncesinde insan Modeli; “... insanın kişisel çıkarları peşinde koştuğu, başka bir deyişle bencil olduğu; bunlara ek olarak insanın tembel; karar ve yargılama kabiliyetinin zayıf olduğu vb. varsayımlar içerir...” (Baransel, 1977:199). Yine Klasik Yönetim Düşüncesinde İnsan, aşağıdaki nitelikleri ile tanıır;

1. İnsanlar genellikle tembeldirler.
2. İnsanlar, ileri görüşlü değildirler, zorlanmadıkça çalışmadıkları gibi anlatılmadıkça ne yapacaklarını da bilmezler.
3. İnsanlar bencildirler. Bu yüzden onlardan kurtuluşun çıkarlarını görmelerini de beklemek hatalı olur. Bu nedenle ne yapmaları gerektiği kendilerine bildirilmelidir.
4. İnsanlar hata yapmaya yatkındırlar, bunun için hata yapmaları önlenmelidir.
5. İnsanlar karar verme bakımından da yeteneksizdirler. Bu bakımdan, kararlarında serbest bırakılmamalıdırlar.
6. İnsanlar dürüst ve güvenilir değildirler. (Baransel, 1977:197-198).

Görüldüğü üzere yukarıda Machiavelli’in özetlenen insan hakkındaki görüşü ile Klasik Yönetim Düşüncesindeki insan tipine biçilen kaftan tıpatıp aynıdır.

1.2. Amaçlara Varmada Tercih Edilen Araçlar

Bu konuda Machiavelli’e atfedilen “Amaca ulaşan her aracın meşru olduğu”(Kışlalı, 1994:20) şeklindeki düşüncenin, onun şu sözlerinin ifadesi olduğu söylemek mümkündür.

“Bir hükümdarın sözünde durmasının, sinsi değil içtenlikle davranmasının ne kadar övgüye değer olduğunu herkes kabul eder. Fakat deneyler bize göstermektedir ki, büyük işler yapmış hükümdarlar verdikleri sözleri fazla dikkate almamışlar, ustalıkla insanları aldatmışlardır. Sonunda, doğruluğa dayanmış olanları geçmişlerdir.”

Machiavelli’ye göre mücadelenin iki yolu vardır: Biri kanun yolu, diğeri kuvvet yoludur. Birincisi İnsanlar, ikincisi hayvanlara özgüdür. Fakat çoğu zaman olduğu gibi, birinci yol yeterli gelmediği zaman ikinci yola başvurmak gerekir. Bu nedenle hükümdar insanca davranmayı da, hayvanca davranmayı da bilmelidir. Bu kural eski yazarlar tarafından örtülü bir biçimde öğretilmiştir. Bu yazarlar, Achielli’in ve diğer birçok hükümdarın, yetişmeler için üstü insan altı at olan Chiron adlı yaratığa teslim edildiklerini yazarlar. Böyle bir yetiştiriciye sahip olmak onların insan ve hayvan yaradılışlarının her ikisini de öğrenmeleri gerektiğini söylemekten başka bir şey değildir. Böylece hükümdar, insan ve hayvan yaradılışını kendinde toplar. Biri olmadan diğeri sürekli varlığını koruyamaz. Hayvanları taklide gerek duyan hükümdar, tilki ve aslanın niteliklerini iyi bilmelidir. Çünkü aslan tuzaklara karşı kendini savunamaz. Şu halde tuzakları tanımak için tilki, kurtları korkutmak için de aslan olmak gerekir. Sadece aslan olmakla yetinenler bir şey bilmiyor demektir.

Sonuç olarak, ihtiyatlı bir hükümdar, kendine zararı dokunuyorsa, verdiği sözü tutmaz. Söz vermesi gerektiren şartlar değişmişse yine sözünde durmasına gerek yoktur. İnsanlar iyi olsalardı bu davranış biçimi kötü olurdu. Fakat insanlar kötü olduklarına ve onlar verdikleri sözde durmadıklarına göre söz de verdiğiniz sözde durmak zorunda değilsiniz. Bir hükümdarın kurallara uymamasının haklı sebepleri hiçbir zaman eksik olmaz.

En iyi tilki olabilen hükümdar en iyi sonuca ulaşmıştır. Hükümdarın rolünü çok iyi oynaması, gerçek amaçları konusunda açık vermemesi gerekir. İnsanlar o kadar alışkındırlar ki aldatmak isteyen biri mutlaka aldanacak birini bulur. Bu konuda aşağıdaki örneği verir: “Yakın zamanlara ait birçok örnek var ki, bunlardan birini söylemeden geçmek

istemiyorum. VI. Alessandro insanları aldatmaktan başka bir şey yapmamış, başka bir şey düşünmemiştir. Ve her zaman aldatabilecek insanlar bulmuştur. Hiçbir zaman onun kadar önemli vaatlerde bulunmasını bilmemiş, hiçbirini tutmadığı büyük vaatler vermemiştir. Bununla beraber aldatmacaları onu her zaman başarıya götürdü. Çünkü çevresini iyi tanıyordu.”

Machiavelli’ye göre, bir hükümdarın yukarıda sayılan niteliklerin tümüne sahip olması şart değildir; fakat öyle gözükmesi gerekir. Hatta daha ileri gidip denilebilir ki, bu niteliklerin tümüne sahip olmak tehlikelidir. Bu niteliklere sahipmiş gibi gözükmek yararlı olur. Merhametli, vefalı, insancıl ve doğru bir insan olarak gözükmek, fakat gerektiği kadar tümüyle aksine davranabilecek kadar ruhsal hazırlık içinde olmalıdır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bir hükümdar, özellikle yeni bir hükümdar, adını iyiye çıkaracak tüm davranışlarda bulunmaz. Çünkü devleti korumak için çoğu kez verdiği söze, merhamete, insanlığa ve dine aykırı davranışlarda bulunmak zorunda kalabilir. Bu nedenle hükümdarın, şartlara ve esen rüzgarın değişikliklerine uyabilecek bir yeteneğe sahip olması, yukarıda söylenildiği gibi, olabildiğince iyilikten uzaklaşmaması, fakat gerekli olan yerde kötülüğe başvurmasını bilmesi gerekir.

Hükümdar sadece yaşamını ve devletin varlığını sürdürmeyi amaçlar. Bunu sağlamak için başvuracağı araçlar her zaman doğru ve övgüye değer olacaktır. Çünkü halk sadece görünüşe bakar. Dünya da halk yığınlarından oluşur. Çoğunluğun dayanacağı yer belli olduğu sürece azınlığın hesabı yapılmaz.

Adını vermenin gereksiz olduğu zamanımızın hükümdarlarından biri, doğruluk ve barıştan başka söz etmez; fakat her ikisinin de düşmanıdır. Bu ilkelere de uysaydı ününü ve tahtını çoktan kaybederdi (Machiavelli, 1984:83-86). Machiavelli, yöneticinin sözüne bağlı olması, içten ve açık davranması çok takdir edilecek bir davranış olarak görür. Fakat, adı geçen çağda sözlerine sadık olmayan pek çok yöneticinin büyük işler başardıklarını, insanlara hile ile hakim olduklarını ve doğruluğu prensip edinen yöneticilere üstünlük sağladıklarını anlatır. Machiavelli’ye göre yönetici verdiği sözü tutmalı, fakat söz verdiği zamanki koşullar değişmişse ve sözünü tutması kendisi için zararlı olursa verdiği söze kendini bağlı saymamalı. “Herkesin kötü olduğu hiçbir kimsenin sözünü ifa etmediği bir dönemde yöneticiden sözünü tutmasını istemek insafsızlık olur.” demiştir.

Yöneticinin yukarıda açıklandığı üzere, belirli bazı özelliklere sahip olması gerektiği; ama bu özellikler yoksa varmış gibi göstermesi de yeterlidir. Kaldı ki yönetici sahip olduğu iyi özelliklerin tam tersine göre hareket etmesini de bilmelidir.

Yöneticinin tek düşüncesi kendini ve devletini korumak olmalıdır ve bunda başarılı olursa kullandığı tüm araçlar geçerli sayılacak ve takdir edilecektir. Bu nedenle amaç araçları meşru kılacaktır. Burada temel tez çıkarlar olduğuna göre bu çıkarlara varma da kullanılacak araçların meşruluk ve gayr-i meşrulukları önemli değildir. Önemli olan bu amaçlara varmaktır. Öyle ise bütün araçlar mubah olacaktır.

1.3. Genel Olarak Yönetim

Machiavelli her ne kadar görüş ve düşüncelerini prens veya hükümdar için yazdıysa da; sözünü ettiği hususların yöneticiler içinde geçerli olacağı kuşkusuzdur. İtalyan siyaset ve yönetim düşünürü Machiavelli zamanın gelişmelerine göre yönetim bilimi ile ilgili aşağıdaki konularda ilginç fikirler öne sürmüştür:

1. Yetki/Otorite,
2. Gruplarda Dayanışma,
3. Önderlik,
4. Motivasyon konularına ilişkin görüşlerini ortaya koyacağız.

- **Yetki ve Otorite Konusunda;** Machiavelli’in, “Otorite Kabul Teorisini” Antony Joy şu şekilde savunmaktadır. “... Yönetenlerin; ister Monarşi, Aristokrasi, demokrasi olsun, iktidarda kalmanın kitlelerin desteğine bağlı olduğunu; iktidar ya da kuvveti gasp veya miras yolu ile kazansa bile, yönetenlerin eninde sonunda halk tarafından kabul edilmeleri gerektiğine işaret etmiş ve ancak bu şekilde kontrolü sağlayabileceklerini...” belirtmiştir (Joy, 1967:36-37). Bu belirlemeye göre, Machiavelli, otoriteyi, yukarıdan aşağı değil aşağıdan yukarıya doğru aktığını, kuvvetin asalet ve topluma dayanarak kazanılmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden Machiavelli, prens ya da hükümdarın bu hususta bir seçim yapması söz konusu olduğu takdirde, topluma dayanma yolunu seçmelerini tavsiye eder.

- **Grup ve Örgütlerin Sürekliliği Konusunda;** Machiavelli’in en önemseydiği konulardan bir tanesi de muhakkak ki o dönemin kurumları olarak devlet ya da prensliklerin yaşayabilirliği konusudur. Organik birliğin sağlanabilmesi için en doğru yolun prens ya da hükümdarın etrafındakilerle dayanışmayı devam ettirmesine bağlıdır. Bu nedenle etrafındakileri daima kontrol altında tutulması ve kendi çıkarlarına uygun kullanılması, bunun için de hoşnut

edilmeleri gerektiğine işaret etmektedir (Joy, 1967:224). Machiavelli, yönetimlerin yaşayabilirliğinde önemli bir faktör olarak işaret ettiği “üyeler arasındaki dayanışma ve yakınlığın” (Joy, 1967:225) sağlanabilmesi için; yöneticinin halkın kendisinden neler beklediğinin ve kendisinin de halktan neler beklediğinin her iki tarafça iyi bilinmesi gerektiğine işaret etmekte ve bunun son derece önem taşıdığını söylemektedir. Bu konunun aslında açık ve seçik olarak görev ve sorumluluk belirlenmesiyle ilgili olduğu meydandadır.

- **Önderlik Konusunda;** Machiavelli, önderliğin doğuştan ya da sonradan kazanılabileceğini ifade etmektedir. O’na göre prensler, genellikle iktidarı miras yoluyla devralmışlardır. Bu nedenle, büyük liderler Karizmatik Önderlikten söz etmekle, doğuştan kazanılan önderliğin önemini belirtmekte ve önder olarak prensin etrafındakilere örnek teşkil etmesi ve başarıma arzusu yaratması gereğine değinmektedir. Özellikle, zorluklarla karşılaşıldığında, Machiavelli önderin etrafındakilerin moralini yükseltmeye çalışması gerektiğini belirtmektedir. (Joy, 1967:41).

- **Motivasyon Konusunda;** Machiavelli bazı beşeri ilişkiler konusunda da tavsiyelerde bulunmaktadır. Bunu şu ifadelerinde görmek mümkündür: “...astarların hepsi ile ilgilen ve önem ver, zaman zaman onların arasına gir, onların da beşer olduklarını kabul ettiğine dair davranışlarda bulun...”(Joy, 1967:85).

Yine Machiavelli’e göre, başarılı olanlar ve hizmet sağlayanlara ödüller sağlanmalı ve teşvik edilmelidir. Ayrıca emrindeki kişilerin bütün güçleriyle çalışmalarını ve iyi çalıştıkları zaman ödüllendirileceklerini bilmelerini sağlamalıdır. (Joy, 1967:37).

Machiavelli, grup ve örgütlerin esas amaçlarının yaşamak olduğunu ifade etmiştir. Amacı ne olursa olsun tüm yönetim birimlerinin kendilerini devam ettirmek hedefini amaçladığını belirtir. Yöneticinin düzensizliklere karşı hassas ve hazır durumda bulunması gerektiği ve zaman kaybetmeden tedbir almasını tavsiye etmiştir. Prens hükümlerinin (yönetici otoritenin) tehlikeye düşmesi durumunda, sert ve caydırıcı tedbirler almalı ve gerekirse bütün olumlu faziletleri bir tarafa atabilmelidir. (Joy, 1967:64).

Machiavelli, yönetim biçimleri ile toplum yapısı ve sosyal yapı arasında zorunlu bir ilişkinin olduğunu söyler. Buna göre, monarşi yönetimi eşitsizliğe dayanır, cumhuriyet yönetimi gelince nisbi bir eşitliğe dayanır. Sosyal yapı, yani muhteva değişince yönetim biçimi de değişmektedir. Bu nedenle monarşinin sürekliliğini sağlamak için, eşitsizliği korumaya çalışmak ve cumhuriyetin sürekliliğini sağlamak için de kaybolmaya veya zayıflamaya yüz tutan eşitliği güçlendirmek gereklidir. Öte yandan sosyal yapı sağlam ve sağlıklı değilse yada sosyal yapı bozulmuş veya çürümüşse, en mükemmel yönetim biçimi dahi etkisiz kalır.

2. Nizamü’l-Mülk’ün Yönetim Anlayışı

“Nizamü’l-Mülk, (1018-1092) tarihleri arasında yaşadı. Babası memur olduğundan dolayı iyi bir eğitim gördü. İlk Gazne saraylarında hizmet görüp, sonraları Selçukluların hizmetine girdi. Alpaslan tahta çıkmasıyla bu değerli ilim adamını kendi devletine vezir kıldı. Halife Kaımbiemrillah ona Nizamü’l-Mülk, Kıvamu’d-Devle ve’l-Din lakabını vermiştir.

2.1 İnsan Unsurunun Yönetimdeki Konumu

Nizamü’l-Mülk, insanı (hakli/yönetilenleri), Allah’ın emaneti (Vediatu’llah) olarak görmektedir. Bu nedenle insan unsurunu çok önemsemekte ve yönetimin temel unsuru olarak kabul etmektedir. Siyasetname, elli bir bölümden oluşmakla beraber, çoğunlukla insan (yönetilen/reaya) konularından oluşmaktadır. Bu konular arasında şu örnek, insan unsurunun yönetimdeki konumuna ışık tutucudur: “... Sonra Allah takdiri ile bendelerden birine saadet ve devlet kazandırır. Yüce Allah ona çapına göre bir ikbal ihsan eder, akıl ve bilgi verir ki, o bu akıl ve bilgi ile astlarının her birini kendi rütbe ve makamına yükseltir. Hizmetkarları ve layık olan kimseleri insanlar arasından seçer ve onlardan her birine mertebe ve makam verir; din ve dünya işlerinin yerine getirilmesinde onlara itimat eder. İtaat yolunu tutan ve kendi işleri ile meşgul olan reayayı (yönetilen insanları) sıkıntılardan arınmış tutar. Öyle ki, onun adaleti sayesinde onlar rahatlık içinde hayat sürerler. Şu ifade de konuyu aydınlatıcıdır. Eğer hizmetkarlardan ve memurlardan bir kimseden yakışıklılık ve yağma vuku bulursa, eğer o kimse, azarlama ve nasihat ile yola gelir gaflet uykusundan uyanırsa, onu o işinde tutması, eğer uyanmazsa (makamında), hiç tutmasın. Onu işe layık olan biri ile değiştirsin. Reayadan nimet hakkını tanımayanları, emniyet içinde olmanın ve rahatlık kadrini bilmeyen, kalplerinde hıyanet düşünen ve inat eden, kendi rütbelerinin dışında ayak basan kimselere günahları ölçüsünde hitap etsinler; kendilerini cürümlerinin miktarı ölçüsünde cezalandırsınlar; yine af eteğini onların günahları üzerine örtsünler; bu işten vazgeçsinler...” (Nizamü’l-Mülk, 1990:12).Bura da Nizamü’l-Mülk, 1930’larda gelişmeye başlayan “İnsan ilişkileri Yaklaşımı”na benzer bir yaklaşımla ortaya çıkmaktadır. Fakat bir farklılıkla; adı geçen yaklaşım, örgütü “Kapalı” bir sistem olarak ele alırken, Nizamü’l-Mülk örgütü “Açık” sistem olarak ele almaktadır.

Yine başka bir bölümde yönetici (Sultanın) Allah’ın rızasını ancak, halka (insanlara/yönetilenlere) yapacağı iyiliklerle ve onlar arasında yayacağı adaletle gerçekleştireceğini şu şekilde ifade etmektedir: “...Halkın iyilik için yaptığı dua daim olanca, o mülk (mülk kavramı iktidar ve otorite anlamında kullanılmaktadır) paydar olur ve her gün genişler.

O mülk, kendisinin devletinden ve zamanından nimetlenir; bu dünyada iyi ad sahibi olur; öteki dünyada da kurtuluş bulur; (Öteki dünyada vereceği) hesap daha kolay olur. Zira, Mülk, küfürler devam eder, zulümle devam etmez.” (Nizamü’l-Mülk, 1990:15).

Nizamü’l-Mülk’e göre her şeyin başı “insan”dır. Vergiyi onlar öderler, askerler onlardan beslenir, yöneticinin durumu, onlarla olan ilişkilerine göre düzenlenir. Yönetici için gereken şartların başında kendini reaya (yönetilen/insanlar) sevdirmesi gerekir. Bu, Nizamü’l-Mülk’te şöyle vecizleşmiştir: “...Mülk ve melik reayasız, reaya kılıcsız, kılıç malsız, mal raiyesiz, raiyye adaletsiz olmaz...”(Nizamü’l-Mülk, 1990:17) burada açık olarak bir sistemin birbirine olan ihtiyaçları açıklanmakta ve bu sistemin temel taşı da “İnsan” unsuru ön plana çıkmaktadır.

Mülk, iktidar ve otorite anlamında olup, insan olmadan ikisinin de hiçbir anlamı olmayacağı anlatılmaktadır. Aynı şekilde, “Melik” de, hüküm sahibi olan yönetici anlamında kullanılmaktadır. Görülüyor ki, insansız bir anlamın olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak tüm bunların bir anlam kazanabilmesi için de halkın (insanların) arasında adaletin sağlanması gerekmektedir. İslam’da halka (insana) yapılan haksızlık, en büyük zulümdür. Bu ise en büyük günahlardan sayılmıştır. Hz. Muhammed bir hadislerinde “Mazlum kafir bile olsa onun bedduasından sakınız.” der. Nizamü’l-Mülk yöneticilere, yönetimlerinde bu hadisi hatırlatmaktadır. Bütün bunlardan sonuç olarak Nizamü’l-Mülk’ün, “Biz, şüphe yok ki insanı, Ahsen-i Takvim’de (düzgün bir şekilde) güzel bir suretin mükemmel bir mizacın ve çeşitli duyuların sahibi, pek çok gizli kabiliyetlere malik ve ilahi emanetin yüklenicisi olarak yarattık.”(Kur’an-ı Kerim, Tin Suresi, 4.Ayet) ayetindeki şekli ile insanı tanıdığını ve ona göre ona muamele edilmesi gerektiğini belirttiğini söylemek mümkündür.

2.2 Amaçlara Varmada Tercih Edilen Araçlar

Nizamü’l-Mülk’e göre amaçlara varmada kullanılacak araçlar meşru, ahlaka uygun ve adil olmalıdır. Nizamü’l-Mülk yönetim bilimini en şerefli bilimlerden biri olarak saymıştır. Yönetim esasen düzelticidir. Diğer işlerin gerektirdiğini gerektirir, yönetici gerekli materyali kullanır ve insanlara hükmeder. Nizamü’l-Mülk, yönetimi kendi görüşünce, dünya ve ahret konusundaki doğru yola yönlendirmekle yaratıkların düzeltilmek istenmesini kasteder. Burada amaçlara varmada araçların ahlakla bağlantısı ortaya çıkıyor. Nizamü’l-Mülk’e göre İslam, insanın hayatta karşılaştığı problemlerin çözümlerini ortaya koymuştur İslam ile dünya, İslam ile yönetim arasında kopma yoktur. Nizamü’l-Mülk, gerçekten dış etkenlerden dolayı saldırı ve istila tehdidi altında olan devleti, siyasi dağılma ve çözülme karşısında dine bağlanma ve Kur’an ile Sünnet’te beliren asıl kaynağa dönme temelinde bulunur. Devletin çözülme ve dağılmasının kurtuluş yolu olarak yönetici veya Emire bu temelde öğütler sunulmuştur. Ayrıca dinden kaynaklanan adalete dayalı gücü de vurgulamıştır. Bu bağlamda O, devleti siyasi dağılma ve çözülmeden kurtarma hedefinde Machiavelli’ye benzemekteyse de, Machiavelli’den, “amaç aracı meşru kılar” ve “siyasi hedefleri -özellikle vatanın birliğini- gerçekleştirme uğruna iktidara dayalı güç zorunludur” görüşleriyle Nizamü’l-Mülk’ten ayrılır.

Yine, Nizamü’l-Mülk siyaseti din, devlet ve yöneticiyle ilişkilendirirken, Machiavelli ahlak ile siyaseti, din ile devleti birbirinden ayırır. Dine “amaç aracı meşru kılar” prensibine uygun çıkarıcı bir gözle bakar.

Nizamü’l-Mülk yöneticiyi (veziri) bekleyen tehlikelerden şöyle bahsederek, amaçlara varmada tercih edilen araçların kullanılmasında uyarıcı olmaktadır:

1. Haksızlık tehlikesi, çünkü özellikle vezir birçok konuda karar vermek zorundadır,
2. Bir insanı memnun etmek uğruna vezir uzak memleketlerde muhtemelen binlerce insanı gücendirebilir,
3. Ef’al ve hareketiyle üstte ve kudretli olanın hoşnutsuzluğuna hedef olabilir,
4. Dalgın bir zamanında bütün mesleki hayatını mahvedebilecek sözleri ağzından kaçırabilir,
5. Kendi hıssım ve akrabası olsa dahi idareci, hâkim ve yüksek rütbeli memurların hoşnutsuzluğuna ve hiddetine duçar olabilir. (Nizamü’l-Mülk, 1990:5)

Sonuç olarak Nizamü’l-Mülk, amaçlara varmada tercih edilen araçları kullanmada şöyle söylemektedir: “Yüksek bir makama erişen iyi adını ve şöhretini devam ettirmek isterse büyük müşkülleri yenmek zorundadır.” İşte, bir yöneticinin bu konularda dikkatli olması gerektiği hususunda uyarılarda bulunur. Yöneticinin Allah’ın emirlerine riayet etmesini ve her gün gördüğü kişilere hakkaniyetle muamele etmesini vurgular.

3. Genel Olarak Yönetim

Nizamü’l-Mülk yönetimle ilgili olarak şöyle demektedir: “Allahu Azimüşşan insanlar arasında bazısını seçer ve onu hükümet idaresine hakkıyla müstait kıldıktan sonra dünyanın huzurunu ve beşer nevinin refah ve saadetini temin vazifesini ona emanet eder. Aynı zamanda onu memleketin sulh ve emniyetinden sorumlu tutar, Allah’ın mahlûkatının sükun ve bolluk içinde yaşaması ve adaletin hüküm sürmesi için lüzumlu olan bütün kudreti ihsan eder.” (Nizamü’l-Mülk, 1990:5)

Sözüne devam ederek şöyle söylemektedir: “Bir hükümdarın vazifesi, en akıllı, en tecrübeli ve en salâhiyetli olanlarla daimi istişarede bulunmak, teb’asından layık olanlara itimat etmek ve ehliyet ve liyakatlerine göre vazifelerinden bir kısmını onlara havale etmektir.” Fakat bu kadarı da kâfi değildir, Hükümdara, yüksek rütbeli bütün memurlarına, halka iyi muamele etmek ve onlardan yalnız memleket kanununun müsaade ettiğini almayı emreden bir talimatname çıkartmasını da tavsiye eder. (Nizamü’l-Mülk, 1990:15)

Nizamü’l-Mülk, yöneticinin görevlerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

1. Akıllı ve salâhiyetli insanlara danışmak,
2. Yönettikleri insanlara güvenmek,
3. Yönettikleri insanlara ehliyet ve liyakatlerine göre vazifelerin bir kısmını onlara göçermek.

Burada, modern yönetim biliminin “İş’e göre adam ilkesi” adını verdiği modern yönetim tekniklerinin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Yine merkezi yönetim yerine merkezkaç yönetim önermekle beraber, aşağıya kadar göçerilmiş bir yönetim yetkisi anlayışını onda görmekteyiz. Bu katılımcı yönetim görüşü Nizamü’l-Mülk’ün zihninde en yüksek mevkii işgal etmiş benzer. Zira bu katılımcı yönetim, İslam’ın tercih ettiği bir yönetim anlayışı olmaktadır (Güler, 1995:176). Bu nedenle O, peşin olarak haber verir ki, kendilerine tavsiye edilen yukarıdaki prensipleri terk etmeyen yalnız bu gibi hükümdarlar yönetimlerinde başarılı olmuşlardır. Sırası gelmişken burada şu noktaya işaret edilmesi yerinde olur: Siyasetnamenin yazılmasından beş yüz sene sonra Bodin, Hobbes ve Avrupa’nın diğer siyaset bilginleri, memleketi karışıklıklardan ve kargaşalıklardan korumak için hükümdara bütün yetkilerin verilmesi noktasında ısrar ederlerken teklif ettikleri aynı bu prensiptir. Yazarımız bir insanın padişahlık tacını giydikten sonra hal ve hareketinden daha az sorumlu olacağı manası çıkarılmaması gerektiği kanaatini taşımaktadır. Çünkü ona göre, hükümdar olarak milletin iyiliği için hayatının sonuna kadar çalışması lazımdır. Zira Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır: “Allahu Azimüşşan ancak milletlerine şefkatle ve adaletle muamele eden padişahlardan razı olur.” Kur’an ayetinden yola çıkar. Yönetim konusunda kitaplar yazan hemen hemen bütün eski Müslüman yazarlar gibi Nizamü’l-Mülk, adaletin doğruluğu ve tarafsızlığı üzerinde ısrar eder. Hükümdar yalnız hukuk bilimine vakıf ve her türlü şüphenin üstünde olan bir kimseyi hakim tayin etmelidir, her ne şekilde olursa olsun rüşvet almamak için hakimlerin maaşları yüksek tutulmalıdır, dediği zaman bu ifadesine modern yönetim tekniklerini kullandığını görmekteyiz. Aynı şekilde memurlarını da üzerlerine tayin ettiği insanlara aynı tarzda muamele ettirmeli, onlardan kanunen vermeye mecbur olduklarını aldırması ve devletin hayrı için daima uyanık olmalıdır.

Padişah otoritesini gözden geçirirken Nizamü’l-Mülk “padişah dostlarının” mevkiiini tartışmakta ve ashtan Süfyan Sevri’nin (R.A.) şu sözlerini nakletmektedir: “Hükümdarların en iyisi odur ki alimle sohbet eder ve alimlerin en kötüsü odur ki hükümdarlarla sohbet eder” (Nizamü’l-Mülk, 1990:43).

Nizamü’l-Mülk, padişahın Kur’an ve Hadis’te beyan edilen yönetim biçimine uygun olarak memleketi yönetmeleri gerektiğini açıklamaktadır (Nizamü’l-Mülk, 1990:42). Ayrıca padişaha zamanının ihtiyaçlarına göre kanunlar çıkarması için salâhiyet verilmelidir, der.

Burada Nizamü’l-Mülk adaletin uygulaması ile ilgili olarak şöyle söylemektedir. “Eğer bir kimsenin bu talimatnamelere riayetsizliği yahut gidişini bunlara uydurmaktan kaçındığı anlaşılırsa bundan dolayı o kimse ister padişah kanından şehzade yahut halk tabakasından biri olsun cezalandırılmalıdır (Nizamü’l-Mülk, 1990:51). Yine şu sözleri ile dikkatleri danışmaya çeker: “O da bu talimatnameleri şahsi arzularına dayanarak değil tecrübeleri, sağlam görüşleri ve akliselimleriyle tanınmış insanlara danıştıktan sonra çıkarmalıdır (Nizamü’l-Mülk, 1990:65)

İşte burada da bir nevi iş tanımları ve kanunilik ilkeleri karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yönetici rastgele karar ve kararnameler çıkaramayacak, çıkardığı kararnamelere ilkin kendisi uygulayacaktır ki, astlarda bunu uygulayın.

Nizamü’l-Mülk’e göre, yöneticinin yüksek mevkilere tayin edeceği astları, tayin edildikleri vazifelerde şahsi bir kazançları olamamasına dikkat etmesi ve onların vazifelerini gayretle, namuslu ve özenle yerine getirecekleri tayin ve takip etmelidir (Nizamü’l-Mülk, 1990:33). Ayrıca Peygamber (S.A.V.)’inde, “Müslümanların en iyisi yapacağı işlerde istişare edenlerdir.” dediğini hatırlamalıdır. Bütün bu mülahazaları göz önüne alarak Nizamü’l-Mülk şöyle demektedir:

Bir hükümdar yakınında bulunan insanları asla devletin yüksek mevkilerine getirmemeli, ne saltanatın yüksek memurlarına kendi hususiyetine sokmalı ne de insanları kabiliyetlerine göre muhtelif vazifelere tayin ederken bir kişinin üzerinde birçok vazifelerin toplanmasına müsaade etmelidir. Kabiliyetli memurların devlet için büyük bir nimet olduğu ve bir hakimin, değerli bir hizmetkar ve kabiliyetli bir köle, bir kimse için kendi oğullarından bile üstündür, dediğini hatırlamalıdır (Nizamü’l-Mülk, 1990:37). Biliyoruz ki hükümdarın kendisi ne kadar iyi niyet sahibi ve sempatik de olsa tembel ve mürtekip memurlar bir memleketi mutlak felakete sürüklerler; diğer taraftan hükümetin resmi şahsiyetleri namuslu ve vazifelerini yerine getirmekte hüviyet sahibi olsalar, yöneticinin yetersizliği muhtemel fesadına rağmen halkın talihini muhakkak düzeltirler.

Nizamü'l-Mülk'ün yönetim anlayışının temelinde şu ilkelerin yattığı görülür:

1. Şura (danışma),
2. Adalet,
3. Eşitlik,
4. Yöneticinin Sorumluluğu.

Şura, halk yönetiminin temeli olan demokrasinin genel olarak dayandığı en önemli prensiplerden biridir. Şura ile, kişinin toplumla bağlantısını ve örgütlülüğün önemini vurgulamıştır. Burada Nizamü'l-Mülk Kur'an'da Şura suresindeki "Onların işleri, aralarında danışma iledir." ayetini esas aldığı ve yönetimin temel prensiplerinden biri olarak şurayı kabul ettiğini görmekteyiz. Buna göre Nizamü'l-Mülk'ün yönetim anlayışında şura, halkın yönetime katılımı, halkın denetimi veya hükümet işlerini halkın denetlemesi anlamında yönetim kavramının özünü oluşturan önemli temel kavramlardan biridir.

Nizamü'l-Mülk'ün yönetim anlayışında adalet, yönetimin temeli kabul edilmiştir, yöneticinin adaleti gözetmesi ve haksız yere başkası aleyhine yönetilenlere adaletsizlik yapmaması gerekir. Adalet, hem -kanun önünde eşitlik anlamında- hukuki adalet, hem de sosyal adalet ve sosyal dayanışmayla bağlantılıdır. Nizamü'l-Mülk, yöneticileri ve diğer kişileri adalet esasına göre insanların yönetmelerini tavsiye eder. Bu adalet, yöneticinin yönetilenlerle kendi arasındaki ilişkilerinde ve de yönetilenler arası ilişkilerinde görülmelidir.

Nizamü'l-Mülk'ün yönetim anlayışında eşitlik, yönetim düşüncesinin temeli yönetenler arasında eşitliği sağlamak şeklinde görülür. Bu konuda renk, ırk, dil, doğum yeri vb.ni dikkate almadan insanın tek aslını vurgulamıştır. Çünkü herkesin aslı âdem'dir.

Nizamü'l-Mülk'ün denetim ve nezaret konusunda titizlik gösterdiğini şu ifadelerinde anlamak mümkündür: "...Sonra, padişah her zaman memurların ahvalinden gafil olmamalıdır. Onların gidiş ve siyretleri hakkında daima bilgi sahibi olmalıdır. ...Padişah bir kimseye büyük bir makam verirse, gizlice birini, bilemeyeceği şekilde, onun üzerine faaliyetlerini ve işlerini bildirmesi için müfettiş yapmalıdır." (Nizamü'l-Mülk, 1990:39)

Çalışanın mahallileşmemesi için rotasyon teklif etmiştir.

Haberleşmeye büyük önem vermiş ve o dönem için ulaklar önermiştir. (Nizamü'l-Mülk, 1990:110)

Ast/üst ilişkilerinde ise şöyle açıklamada bulunur: "Yükselen ve büyük olan kimseler o zamanda (o makama gelinceye kadar) birçok sıkıntı çekmiş olmalıdır. Onlar bir yanlışlık ve hata yaptıkları zaman, açıktan açığa, azarlanırlarsa haysiyet kırıcılık hâsıl olur. Birçok iltifat ve iyilik (bu kırıklığı) tekrar yerine getirmez. Bir kimse bir hata yapınca, derhal göz yumulması, gizlice onu çağırması, (şöyle yapın, biz kendi yükselttiğimizi alçaltmamak için, kendi terfi ettiğimizi atmamak için seni af ettik. Bundan sonra kendine dikkat et) demeleri gerekir. Artık böyle cüretkarlık ve hata yapmazsa, ne ala. Eğer bundan başka türlü yaparsa, vakarından kaybeder ve gözümüzden düşer. O zaman da bizim değil, onun bileceği iş olur. Böylece bilinmiş ola." (Nizamü'l-Mülk, 1990:159)

İş verilmesi hususunda ise, şu önerilerine rastlamak mümkündür: "İki memuriyetin bir kişiye buyrulmamasına, işsizlere meşguliyet ve memuriyet buyrulmasına ve mahrum bırakılmamasına..." (Nizamü'l-Mülk, 1990:205). Son olarak, Nizamü'l-Mülk, yöneticilerin uyanık olması, her dönemde iki işi bir kişiye, bir işi de iki kişiye asla vermemeleri gerektiği ve iki işi bir kişiye verdikleri zaman bir işin daima eksik kalacağını ve bir işin de iki kişiye verildiği zaman da yetki çatışması çıkacağına işaret etmektedir.

IV. SONUÇ

Bugün Batı dünyasında büyük bir önem kazanmış olan yönetim biliminin oluşumunda Platon, Aristo, Eflatun ve daha sonraları Machiavelli gibi düşünürler veya devlet adamlarının eserlerinin nasıl büyük rolleri varsa, Doğuda değişik devlet kademelerindeki yöneticiler ve düşünürlerin yazdıkları siyasetnamelerin veya bu mahiyetteki eserlerin de aynı rolleri vardır. Bunlar bir taraftan geçmişte örgütleri (müesseseleri) veya bunları etkileyen düşünceleri göstermek, diğer taraftan da Batıda geçmişten günümüze kadar ortaya atılan, yönetim ve siyaset düşüncelerini (teorilerini) Doğu yönetim ve siyasetleriyle mukayese etmek suretiyle büyük bir önem taşımaktadır. Siyasetnamelerin özellikle Nizamü'l-Mülk "Siyasetname"sinin başka bir önemi daha vardır. Bu da Doğuda geçmişte oluşmuş tarihi yönetim olaylarını bir vaka örneği olarak anlatmış olmasıdır. Bunlar, yönetim ve yönetilen örgütleri (müesseseleri) ve bunları yönetenlerin durumlarının açık ve seçik olarak ortaya koymaktadır. Yine bunlar her ne kadar yönetim alanında önemli çalışmalar var ise de, devlet yönetimi ve moral yönünden daha dikkat çekicidirler. Çünkü bunlarda, morale de yer verirler. Moral sadece insanlar (yöneten/yönetilen) için değil yönetim tekniklerinin kullanılması içinde zorunludur. Yönetici her şeyin başıdır. Yönetenle yönetilen ilişkisi doktorla hastanın ilişkisine benzer. Nizamü'l-Mülk'ün diğer bir özelliği de yönetim

tekniklerini kullanırken, bunları daha önce vezirlik yaptığı dönemde pratize ettiği için, uygulanabilirliği de kolay olmaktadır. Onun gayesi yönetenlere (hükümdarlara) en iyi şekilde devletin nasıl yönetilebileceğini göstermektir.

Nizamü'l-Mülk'ün yazdığı kitabın esaslarını şu konuların oluşturduğunu söylemek mümkündür:

1. Hikayeler ki, bunların kahramanları eski krallar, geçmiş halifeler, emir ve sultanlardır.
2. Kur'an'dan ayetler,
3. Peygamberin hadisleri ve örnek yaşama,
4. Kendi tecrübeleri.

Bu konular işlenirken onun kitabından detay yoktur. Genel kaideler ve iyi yönetimi destekler. O, otuz sene çalıştığı bir devletin can damarını bilen bir yöneticidir. Uzun tecrübeleri sonucu, çok ilginç öğüt ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Bir yönetici, yapıcı ve güzel olmalıdır. Sanat ve tekniği sevmeli ve değişiklikleri takip etmelidir. Halkın iyiliğine çalışmalı, bilginlere danışmalı ve cömert olmalıdır.

Nizamü'l-Mülk, yönetimin temelini "adalet" olarak tanımlamaktadır. Harun Han Şirvani, onunla ilgili olarak şöyle söylemektedir: "O ilhamını Arap ve İslam'ın dışındaki kaynaklardan alır. Esasında o Doğunun ilmi ile hareket tarihinde yeni bir çağ açar... O, öyle bir şahsiyet ve itibar kazandı ki bütün Asya onun şahsiyeti ve eserleriyle iftihar etse yeridir" (Şirvani, 1965:93).

Nizamü'l-Mülk ile yönetim bilimi üzerine yazı yazar Batılı yazarlar arasındaki fark; Nizamü'l-Mülk'ün teorik ve pratik olarak anlattığı düşüncelerini bizzat en yüksek mevkide pratize etmesi ve başarılı olmasıdır. Batılı bilim adamları ise pratik yönetimden ayrı oluşları onlar için birer dezavantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi, yönetim konusunda ilkyazılar yazan düşünür Eflatun'dur. Fakat onun ortaya koyduğu teoriler ciddi olarak tatbikat alanına güçlkle konulabilecek şeylerdir. Sonra değişik "Site" devletlerinin temel yapısıyla ilgili görüşler ortaya koyan Aristo gelir. Onlardan sonra gelen Batılı düşünürlerin durumları daha değişiktir;

- Leviathan yazarı sürgüne gönderilmiş,
- J.J. Rousseau ise başka yerlerde ölmüştür.

Fakat Doğulu birçok ilim adamı gibi Nizamü'l-Mülk de zamanın yönetiminde en fazla göze çarpan bir mevkindedir. Öyle ki ona "İsimsiz Hükümdar" denilmektedir. Hükümdara aşağıdaki diyalogda meydan okuduğu açıkça görülmektedir: "Başında bulunduğum devlete ortak mısın, ister misin ki, önündeki yazı takımı (divit) ile başındaki sarığın alınmasını emredebeyim?" Burada Sultan Melik Şah bu sözü ile vezirliğin iki niteliğini geri almak suretiyle Nizamü'l-Mülk'ü azledeceğini söylemektedir. Böylece Sultan Melik Şah güçlü vezirine karşı mücadeleyi açığa vurmakla kalmaz. Ona ilk defa meydan okur. O zamana kadar tedbirli ve ihtiyatlı davranmayı elden bırakmayan ve böyle durumlarda genç Selçuklu Sultanını yatıştırmanın yollarını bulan ihtiyatlı vezir bu defa Sultan'ın meydan okumasına, bir meydan okumayla karşılık verir. Nizamü'l-Mülk, Melik Şah'a; "Sen benim fikir ve tedbirim sayesinde bugünlerin ikbaline ulaştın. Baban (Alpaslan) öldürdüğü gün senin nasıl idare ettiğimi, ayaklanmaları nasıl bastırduğumu hatırla ve unutma ki, benim yazı takımım (divitim) ve sarığım ile senin tacın ve tahtın birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Yönetim bu ikisi ile ayakta duruyor. Yazı takımım ve sarığım ortadan kalkmasıyla, taç ve taht da ortadan kalkar, der." (Nizamü'l-Mülk, 1990:12)

Yukarıda anlatılan olaylar karşısında Machiavelli'in "iki çeşit yönetim günümüzdeki örnekleri, Osmanlı Padişah ile Fransız krallığında görülür. Osmanlı hükümdarlığı tek bir padişah tarafından yönetilir. Diğerleri kapıkullarıdır..."(Machiavelli, 1984:28). görüşlerine katılmamız mümkün olmamaktadır. Machiavelli'nin bu konuda yanıldığını Sultan ve Nizamü'l-Mülk arasında geçen yukarıdaki olaydan da anlaşılmaktadır.

Nizamü'l-Mülk'ün, Yönetim Anlayışını Şu Şekilde Ortaya Koymak Mümkündür:

1. Yöneticinin temel özellikleri; yönetici her yönüyle gelişmiş ve olgun olacak, doğruluk, iffet, cesaret ve hikmet bundan ayrılmaz nitelikleri olacaktır.

2. Yönetimin temel özellikleri; Her şeyden önce yönetici, yönetim kadrosunu kuracak. Divana vezir ve katipler, kendine yardımcı ve vergiler için memurlar gerekir. Tüm bu sayılanların istenen niteliklere sahip yönetilenlerden seçilmesi gerekir. Yönetimin sürekliliği, adı geçen yönetilenlerin istenen niteliklere sahip olmaları, yetki ve sorumluluklarını yerine getirmeleriyle bağlantılıdır. "Sultana kim olduğunu sormaz, vezirin kim olduğunu sor." derler. Bunların oluşturulmasından sonra divana da danışmak şarttır. Danışmadan iş yapılmamalı, ama danışırken yaşlı, tecrübeli ilim adamları, askerler ve diğerleriyle yapılmalıdır. Memurların tayin ve terfii işlerinde, liyakat gözetilmeli. Azl'de (işten çıkarma) dikkatli olunmalı. Bilhassa ilim adamlarının azlinde çok dikkatli olunmalıdır.

3. Denetim; verilen işlerin ve emirlerin yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek gerekir. Bilhassa rüşvet önlenmelidir.

4. halkın durumu; yöneticinin sorumlu olduğu temel unsurlardan biri halk ve onun durumu olacaktır. Sultanın her şeyi onlara yönelik olmalıdır.

Halkın durumunu anlayan vali ve yöneticiler alınmalı, halkın rızasını daraltan ve büyük şehirlerde izdihama yol açan, kayıtsız hamal ve satıcıları kontrol altına alınmalıdır. Halkın malını, ırzını korumalı ve vergileri adilane bir şekilde alınmalıdır. Kendi memurlarını ve akrabalarını halkın başına musallat etmemelidir.

5. Memleket işleri; hazine yöneticinin elinde bir emanettir. Bunu ne boş yere harcamalı ve ne de saklayıp boş yere hapsedmelidir. Bunu ölçüler dahilinde memleketin imarı ve masraflarına harcamalıdır. Boş yere maaş alan kişiler ve masraflı işlerden kaçınılmalıdır. Memleketin yollarının tamiri, bakımı ve emniyetine önem verilmeli ki dışarıdan tüccarlar gelsin, ticaret gelişsin ve halk yoksulluk çekmesin.

6. Yasama: adil olan yönetici, adaletini, icraatlarıyla gösterecektir.

Machiavelli'nin Yönetim Düşünce Tarihine Getirdiği Yenilik;

Bu yenilik tek kelimeyle; iki yüzlülüktür. O, yönetimi din ve ahlaktan açık bir biçimde ayrı tutmuş. Ahlakтан tamamıyla ayrı bir yönetim biçimi geliştirmeye çalışmış, ahlaki değerlerin özünü bozmuş, iyiye kötü, kötüye iyi demiştir. O yönetsel olguları değerlendirirken toplumsal ve ahlaksal olguları bir yana bırakmıştır. Machiavelli yönetim düşünce tarihinde; “Amaca ulaşmak için her araç meşrudur.” Teorisiyle meşhurdur. Ahlak açısından suçlama sayılacak bir görüşün nasıl da yönetim açısından bir gerçeklik olarak dile getirildiğini görmek mümkündür. Tabi ki, ahlak açısından suç sayılacak bir görüş ve düşünüşün yönetim bilimi açısından da suç sayılacağı açıktır. Onun ilgili olanı tümüyle yönetim alanıdır; bu alan içindeki kurallardır. O, yönetimi maddileştirmekte ve insanın beşeri yönünü hiçe saymakta, yönetimi ahlaka ve hukuka bağlamak istememektedir. Machiavelli yönetimdeki kişilere söz geçirebilmek için her çareye başvurulabilir demekle; hedefe varma da insani olmayan araçların, ahlaki olmayan araçların vb. her türlü gayri meşru yolların kullanılmasını uygun görmektedir. O'na göre insanların çoğu tatlılıkla iş yapmayacağına göre, yumuşak davranmaktansa, onları sindirme yollarını araştırmak daha iyi olacağı kanaatindedir. İşte Machiavelli insanları ancak zor, katı ve beşeri yönü hiçe sayan yönetim teorileriyle yönetmek istemektedir. Burada “Klasik yönetim düşüncesi”ndeki teoriye çok yaklaşmaktadır. Örneğin insanı bir beşer olarak değil de daha çok iş yaptırabilecek bir unsur olarak görmektedir. Yine biçimsel örgüt yapısıyla ilgilenmesi insan davranışlarının yönetimin yapı ve işleyişi üzerinde etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Tüm bu ahlaklı düşünce, insan tabiatı ve insanları çalışmaya iten faktörler hakkındaki düşüncelerin gerçeklere uymadığı apaçık ortadadır.

Diğer taraftan insana bakışı da çok ilginçtir. “... Çünkü insanlar genellikle nankör, değişken, iki yüzlü, tehlikeden kaçan, çıkarlarına hasis yaratılmışlardır...”

Yukarıdaki paragrafta bütün insanların çıkarıcı, nankör ve iki yüzlülükle itham eden Machiavelli aslında suçu işlemekte ve kendisinin de bu insanlar içerisinde olduğunu unutmaktadır. Bütün insanların nankör ve iki yüzlülükle suçlamak doğru bir düşünce olmasa gerekir.

Nizamü'l-Mülk ise; “İnsan (yönetilenler), yöneticilere Allah'ın bir emaneti olarak görmektedir.” İnsan hakkındaki temel düşüncesini Kur'an'ı Kerim'de geçen; “Biz şüphe yok ki insanı Ahsen-i Takvim'de (düzgün bir şekilde, güzel bir suretin mükemmel bir mizacın ve çeşitli duyguların sahibi, pek çok gizli kabiliyetlere malik ve ilahi emanetin yüklenicisi olarak) yarattık.”(Kur'an-ı Kerim, Tin Suresi, 4. Ayet) Ayeti ile izah etmektedir. Burada Nizamü'l-Mülk insanı yönetimin temel unsuru olarak görmekte ve onun beşeri unsurunu da açık açık ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak; yönetimin temel hedefini insanı müreffeh bir şekilde tatmin edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Burada Nizamü'l-Mülk; insani ilişkiler yaklaşımına benzer bir yaklaşımla ortaya çıkmaktadır. Yani insancıl bir insan anlayışıyla örgüt (müessese) içerisindeki insanın yönetimine yer hazırlamaktadır. Bu anlayış Machiavelli'nin tersi bir yaklaşım olarak ortaya çıkmakta ve daha insancıl (beşeri) bir yaklaşımdır. Yönetim anlayışı konusunda Machiavelli, yönetimde amaç ne olursa örgütün kendi devamlılığı için, örgüt içindeki insan ve diğer materyaller dahil her şey amaca varmak için harcanabilir. Bu düşüncelerle toplum arasında “amaca varmak için her araç meşrudur.” Teorisini ortaya atmış ve düşünürler arasında gerekli tepkiler görmüştür.

Nizamü'l-Mülk ise; adil ve yönetilenlere merhametle yaklaşan insancıl bir organizasyon oluşturmaya kendince gayret göstermiştir. İlginçtir ki XX. Yüzyılda özgürlüğe karşı bir takım baskı rejimleri ortaya çıktığı zaman bu akımların öncülüğünü yapanlar Machiavelli'nin gerçekçiliğinden esinlendiklerini yazmışlardır. Örneğin 1924 yılında yayınlanan “Machiavelli'ye Giriş” adlı kitabında Benito Mussolini Machiavelli'yi ileri sürerek kendi görüşünü

savunuyordu. Hitler Almanya'sı yenilgiye uğrayınca bunu Machiavelli'nin yenilgisi olarak yorumlayanlar bile çıkmıştır. Hatta birtakım kaynaklara göre "Hükümdar" Stalin'in başucu kitabı olmuştur (Akın, 1966:91).

Machiavelli kendi düşünsel dünyasını "Çıkarlar" üzerine kurmuş gibidir. O'na göre; "Çıkar, iyi ve kötü bütün işlerin bel kemiğidir" (Machiavelli, 1993:141).

Machiavelli, geçmişte olduğu gibi bugünde ahlaksızlığı siyasete/yönetime getirdiği için eleştirilmektedir. "... Temel tezi, siyasette "ahlakın değil çıkarların" rol oynadığı insan doğasının (kötümser anlamda) değişmezliğinden yola çıkarak herkesi kızdıran görüşler öne sürmüştür. Sonunda "Makyavelcilik" siyasette çeşitli çıkarlar uğruna ahlaki değerlerin bir yana itilmesi anlamında kullanılmaya başlamıştır." (Yeni Yüzyıl Gazetesi, 7 Temmuz 1996)

KAYNAKÇA

- Adalı, Sacid (1975), “Kalıtmalı Yönetim”, İstanbul.
- Akın, F.İ., (1966) “Kamu Hukuku”, İstanbul.
- ARİSTOTELES, (1986) “Felsefe Tarihi”, İstanbul.
- ARİSTOTELES, (1975) “Politika”, İstanbul.
- Ataöv, Türkkaya, (1982) “Bilimsel Araştırma El Kitabı”, Ankara.
- Baransel, Atilla, (1977) “Çağdaş Yönetim Düşüncesi”, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları, C. I, İstanbul.
- Bayraklı, Bayraktar, (1986) “Farabi’de Devlet Felsefesi”, İstanbul.
- Cranstn, Maurice, (1995) Çev: Nejat MUALLİMOĞLU, “Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri”, İstanbul.
- Dinçer, Ö. ve Fidan, Y., (1995) “İşletme Yönetimine Giriş”, İstanbul.
- EBU’N NECİP, SÜHREVERDİ, (1974) Çev: HAHİFİ Mehmet Efendi, “Yönetenlerin Yönetimi(Nehcu’s Sülük fi Siyaseti’l Mülük)”, İstanbul.
- EFLATUN, (1971) “Devlet”, İstanbul.
- Fişek, Kurthan, (1979) “Yönetim”, Ankara.
- Göze, Ayferi, (1989) “Siyasal Düşünceler ve Yönetimler”, İstanbul.
- Güleçyüz, Kazım, (1995) “İslam’da Siyaset Düşüncesi”, İstanbul.
- Güler, Mehmet Nuri, (1995) “İslam’da İdare Hukuku’nun Ortaya Çıkışı (Peygamber (a.s) ve Raşid Halifeler Dönemlerinde İdarenin Kuruluşu, İşleyişi ve Denetlenmesi)”, Kayseri.
- Şirvani H.Ş, (1965) “İslam’da Siyasi Düşünce ve İdare”, İstanbul.
- Mücahid H.T, (1995) “Farabi’den Abduh’a Siyasi Düşünce”, İstanbul.
- Iz Utzu, Tashihiko, “Kur’an’da Allah ve İnsan”, Ankara.
- İbn-i Teymiyye, (1985) “Siyaset (es-Siyasetü’l-Şeriyye)”, İstanbul.
- Joy, Antony, (1967) “Management and Machiavelli”, New York.
- Karatepe, Şükrü, (1989) “Osmanlı Siyasi Kurumları”, İstanbul.
- Kışlalı, Ahmet Taner, (1994) “Siyaset Bilimi”, İstanbul.
- Kocel, Tamer, (1989) “İşletme Yöneticiliği”, İstanbul.
- Kozak, İ. Erol, (1984) “İbn-i Haldun’a Göre; İnsan-Toplum-İktisat”, İstanbul.
- Machiavelli, (1993) “Hükümdar ve Büyük Frederik’in Machiavelli’yi Çürütme Denemesi”, İstanbul.
- Machiavelli, (1984) “Hükümdar”, İstanbul.
- Muhammed Ebu Zehra, “İmam İbn-i Teymiyye”, İstanbul.
- NİZAMÜ’L-MÜLK, (1981) “Siyasetname”, İstanbul.
- NİZAMÜ’L-MÜLK, (1990) “Siyasetname”, İstanbul.
- Onal, Güngör, (1995) “İşletme Yönetimi ve Organizasyonu”, İstanbul.
- Orman, Sabri, (1984) “Gazali’nin İktisat Felsefesi”, İstanbul.
- Rousseau, J.J., (1984) “Toplum Sözleşmesi”, İstanbul.
- Sahakan, S. William, (1968) “Felsefe Tarihi”, İstanbul.
- Sarı Mehmet Paşa, (1990) “Devlet Adamlarına Öğütler”, İzmir.
- Şenel, Alaeddin, (1968) “Eski Yunan’da Siyasal Düşünce”, Ankara.
- Taylan, Necip, (1983) “İslam Felsefesi”, İstanbul.

Uludağ, Süleyman, (1993) “İbn-i Haldun”, Ankara.

Yazıcı, Mehmet, (1993) “Bilimsel Çalışma ve Yazma Yöntemleri”, İstanbul.

Yozgat, Osman, (1983) “İşletme Yönetimi”, İstanbul.